

Pabuççu Muştası^(*)

Doğan AVCIOĞLU

İ bret!..

Doğan Avcıoğlu ile dostluğumuz 1950'li yılların ortasında başladı; ölümüne dek sürdü.

Birisi çıkıp sorsa:

- **Avcıoğlu'nun kişiliğinde ağır basan nedir?..**

Yanıtım tek sözcük olur:

- **Yurt severlik!..**

Avcıoğlu katıksız bir yurtseverdi. Enternasyonalizme dönük insanlık idealini yurtseverliğinin süzgecinden geçirirdi; tarih çalışmalarıyla haşır neşir oldukça bu yoldaki bilinci daha da pekişti.

12 Mart, Doğan için büyük darbe oldu. "Ziverbey köşkü" nden geçti; içerden çıkınca evine kapandı; sabır taşına dönüştü; ama, fikirlerinde bir değişim olmadı.

Bir gün dedi ki:

"- 2000'e kadar yaşayacağım, haklı olduğum ortaya çıkacak."

(*) 17 – 25 Kasım 2000 tarihleri arasında Cumhuriyet Gazetesinde yayınlanan yazı dizisidir. Serdar Şahinkaya tarafından Cumhuriyet'in internet sayfalarından indirilerek bir araya getirilmiştir.

O günlerde 2000 çok uzak görünüyordu.

Yine bir gün gözlüklerinin arkasından bakarak:

“- Hesabım yanlış çıktı” dedi, “benim program bozuldu.”

- Neden?..

“- Kansere yakalandım.”

Doğan 1983’e dek yaşayabildi; son soluğunda bile derdi gücü Türkiye idi.

**

Doğan 12 Mart’tan sonra gazetelere, dergilere yazmadı; sanıyorum bunun tek istisnası “**Türkiye Yazıları**” dergisinde yayımlanan “**Pabuççu Muştası**” başlıklı incelemidir.

Derginin sahibi **Ahmet Say**’ın ısrarıyla kaleme alınmış bu yazıda hem derin bir mizah var, hem de tarihten ibret dersleri... Tarihsel aymazlığımıza yaklaşık yirmi yıl öncesinden göndermeler yapıyor.

Zavallı Türkiye!..

19’uncu yüzyıldan beri Avrupalı olmak sevdasına kapılmış “**Tanzimat Kafalı**” ların elinde çarçur olmuş bir ülkeye mi dönüştük?..

19’uncu yüzyıldan beri “**Avrupalı olmak**” sevdasına kapılmış “**Tanzimat Kafalı**” lar, bu ülkede olmadık işler yaptılar. “**Batı taklitçiliği**” ile “**çağdaş uygarlık**” arasındaki ayrımı anlayamayanların bugün ağzının içine baktıkları kişi ‘**Cottarelli**’ değil mi!..

“**Avrupa Birliği**” ne girişin çölde serap gibi uzaklaştığı şu günlerde, Doğan Avcıoğlu’nun “**Pabuççu Muştası**” nı okumanın “**fazilet-i terbiyetkârisi**” olur mu bilemeyiz.

Ahmet Say, 1982’de Avcıoğlu’ndan Şair Eşref için bir yazı istemiş; Doğan bu sipariş üzerine “**Pabuççu Muştası**” nı yazmış!.. Bu nedenle dizinin Şair Eşref’in dizeleriyle donatılması düşünüldü.

Ne yazık ki ‘milenyum’ un eşiğindeki Türkiye’de, Eşref de güncel mi güncel...

İlhan Selçuk

Batılılaşmak ve Avrupa ailesine girebilmek için her fiyatı ödemeye gönüllüydük

Şair Eşref ve zamanı (17 Kasım 2000)

Eski dost **Ahmet Say** , **Şair Eşref** 'in yaşadığı tarihsel dönemi anlatan bir yazı yollamamı istiyor mektubunda. Eşref ve yaşamı hakkında bilgim, herkesin bildiğinden fazla değil. Ne **Abdülhamit** yanlısı tutucularla, ne de Batıcı Jöntürklerle bağdaşamamış bir yalnız adam olarak kalmış aklımda Eşref. Belki de işin biraz kolayına kaçmış, kaytarmış, iyi bilmiyorum.

Bu durumda **Ahmet Say** 'a, ilkin "**Eşref ve zamanı**" konusunda kalem oynatma gücünü kendimde görmediğimi bildirmeye niyetlendim. Kaytardığımı sanacaktı, sansın dedim. Sonra "**kaytarma**" üzerinde düşünmeye başladım. Türkiye aydını, dün de bugün de sürekli kaytarıyor gibi geldi bana. Bu kaytarmanın öyküsünü yazmayı denemek, hem Eşref'in dönemi, hem de bugün için anlamlı olacak galiba.

Türkiye aydınının çağdaş öyküsü, Avrupalıların "**Boğaz'daki Hasta Adam**" ı dillerine doladığı günlerden başlar. **Babıâli** 'nin tercüme odasından yetişme ilk Türk hariciyecileri, hasta adamı iyileştirmek için çareler ararlar: Önlerindeki örnek, Avrupa ve özellikle İngiltere'dir. İngiltere kurumlarını hayranlıkla izlerler ve bu kurumları Türkiye'ye getirmeyi düşlerler. Hasta adamın kuşkusuz eğitim, maliye, idare, ekonomi, askerlik vb. gibi her alanda köklü reformlara ihtiyacı vardır. Batı kurumlarını örnek almak doğaldır. Ne var ki **Reşit Paşa** 'nın başını çektiği bu ilk Batıcı aydınlar az sayıdadırlar ve toplum içinde güçsüzdürler. Ancak felaketler ve Avrupa devletlerinin desteği, onlara fikirlerini az çok uygulama fırsatı verebilir. Fırsat, Mısır Valisi'nin oğlu **İbrahim Paşa** 'nın ciddi bir direnişle karşılaşmadan Kütahya önlerine gelişiyle ortaya çıkar. Acıdır ama, yönetimden bıkkın Anadolu kentleri halkı,

istilacı paşaya biat eyler (1). Anadolu askeriyle güçlenen paşanın İstanbul'a girmesi işten bile değildir. Babıâli, kendi Mısır Valisi'ne haddini bildirsın diye İngiltere'ye başvurur. İngiltere işi ağırdan alır. Rus birlikleri İstanbul'u kurtarır. İşe Ruslar karışınca, İngiltere ağırlığını koyar. Mısır Valisi'ne haddini bildirir, Rusları geriletir. İngiliz desteğini sağlayan Londra Elçisi Reşit Paşa, Hariciye Nazırlığı'na gelir. **“Reform dönemi”** başlar.

Serbest pazar ekonomisine yöneliş

İlk büyük reform, günümüzde de **“Başka alternatif yok”** diye sunulan serbest pazar ekonomisine yöneliş olur. Avrupa tüccarına ve adamlarına yalnız dış ticaret değil, iç ticaret de açılır. Rumlar ve Ermeniler iç ticarete Avrupa'nın aracılığını sağlarlar. İngiltere'nin Türkiye'ye ihracatı, kısa sürede Fransa, Rusya ve İtalya'ya yaptığı toplam ihracatı aşar!

İngiliz kapitalisti bu tatlı pazardan hoşnuttur. Ülke açık pazar kalmak koşuluyla, İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü korumaya hazırdır. İngiltere bu konuda ilk Batıcı aydınlarımıza çok çekici gelen bir formül geliştirir:

Türkiye, Avrupa Konseyi'ne (2) alınacaktır. Avrupa devletler hukuku ona da uygulanacaktır. İmparatorluğun toprak bütünlüğü ve bağımsızlığı, Avrupa'nın garantisi altına konulacaktır.

Bir Avrupa devleti olmak, Batıcı aydınlarımızın rüyasıdır. Ne var ki Türkiye'nin Avrupa Ailesi'nde layık bulunduğu yeri alabilmesi, insan haklarını uygulamasıyla olanaklıdır. Avrupa devletleri, bu konuyla yakından ilgilidirler.

Görülüyor ki insanı meta sayan en acımasız ekonomik reçeteleri empoze eden devletler, Avrupalı olmaya karar verdiğimiz günden beri insan hakları savunucuları olarak karşımıza çıkarlar. O günlerde insan hakları, Hıristiyan - Müslüman eşitliği biçiminde anlaşılır. Avrupa'ya göre, Hıristiyanlar Osmanlı Devleti'nin ikinci sınıf uyruklarıdır. Hukuk yönünden eşitlik sağlanmalıdır. Gerçi hukuk planında bir eşitsizlik söz konusudur: Hıristiyan uyruklar, dev-

-
- (1) Çukurova'da pamuk üretimi Paşa döneminde gelişir, sonra duraklar. Çukurova pamuk işçileri, son günlere değin, iş bitiminde Paşa'ya üç kez rahmet okurlardı...
  - (2) O günlerde Avrupa büyük devletlerinin aralarında kurdukları birliğe "Avrupa Konseyi" denir. Bu Konsey'e alınmakla, Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa büyük devletlerinden sayılacaktır.

let hizmetlerinden ve askerlikten dışlanırlar. Hıristiyan olduklarından ek bir vergi öderler, mahkemelerdeki tanıklıkları eşdeğerlik taşımaz. Ama ekonomik planda, Hıristiyan uyruklar ön plandadırlar: Kentlerde ticaret, Hıristiyanların elindedir. Hıristiyan köyleri daha refahlıdır. Kısaca, askerlik yapmayan Hıristiyan zengin, savaş meydanlarında ömür tüketen Müslüman fakirdir. Serbest pazar ekonomisi, bu eşitsizliği arttırıcı yönde çalışır. Rum ve Ermeni nüfus hızla çoğalır ve zenginleşir. Adalardan göçlerle Ege’de Rum nüfus çok artar.

1839 Tanzimat Fermanı, Hıristiyan - Müslüman eşitliği yolunda bir ilk adım olur. Rum ve Ermeni patrikleri, Yahudi Hahamı ve büyükelçiler önünde, eşitlik ilkesi ve reformlar açıklanır. Eşitlik İslam uyrukluların hoşuna gitmez. Ekonomik bakımdan ezik de olsa, Müslüman, psikolojik bakımdan kendini “Gâvur” dan üstün sayar. “Gâvur’a artık gâvur denilemeyecek” duruma gelmekten hoşlanmaz. Hıristiyanlar ise reformlar Avrupa baskısıyla başladığından, aksamalar olunca Avrupa devletlerinin kapısını çalma alışkanlığını edinirler. Zaten Avrupa devletleri, Osmanlı ülkesinde etkinliklerini arttırmak için, kendilerine bağlı Hıristiyan toplulukların koruyuculuğunu üstlenirler. Fransa, antlaşmalarla Osmanlı ülkesindeki Katoliklerin koruyuculuğunu sağladığı iddiasındadır. Çarlık Rusyası da, Ortodoks Hıristiyanların himayesini Kaynarca ve Edirne antlaşmalarıyla elde ettiğini kabul ettirme çabasındadır. 1840’lardan sonra Anglosaksonlar da Protestanların hamiliğine soyunurlar. Kudüs’te Protestan kilisesi açarlar. Ne var ki Osmanlı ülkesinde yeter sayıda Protestan yoktur. İngiliz - Amerikan misyonerleri, Ermenileri ve öteki Doğu Hıristiyanlarını Protestan yapmak üzere kolları sıvarlar. Hatta Müslümanları bile Protestan kılma uğraşı verirler. Fransa da bir kısım Ermenileri ve Süryanileri Katolik yapar. Devletlerin mezhep rekabeti kızışır. 15 Mart 1858’de Fransa’nın Türiye Elçisi, Paris’e şöyle yazar. **“Bir süredir Ermeni topluluğu içinde dikkat çekici olaylar oluyor. İngiltere Sefiri Lord Stratford de Redcliffe’in geniş para yardımlarıyla desteklenen Protestan misyonerler, Anadolu’da Ermenileri Gregoryen Kilisesi’nden ayırarak kendi kiliselerine bağlıyorlar. Protestan olan her Ermeni, misyonerlerden bir miktar para alıyor”** .

İstanbul’da “Taçsız Sultan” diye anılan bu İngiltere Sefiri, 1839 “özgürlük” fermanından sonra, “vicdan özgürlüğü” gibi soylu bir ilkeye dayanarak, din ve mezhep değiştirmenin serbest bırakılmasını ister. Osmanlı

Devleti'nde Hıristiyanın mezhep değiştirmesine, örneğin Gregoryen Ermeni- nin Katolik ya da Protestan olmasına bir engel yoktur. Fakat bu mezhep de- ğiştirmeleri öyle karışıklıklar ve dış müdahaleler yaratır ki, Babıâli 1834'te mezhep değiştirmeyi yasaklar. Müslümanların ya da Müslümanlığı kabul et- miş dönmelerin Hıristiyan olması ise şeriatin idamla cezalandırdığı bir küfür- dür. İngiltere Sefiri, 1844 yılında Hıristiyanların mezhep değiştirme yasağını kaldırtmayı başarır. Ama bununla yetinmez. Vicdan özgürlüğü adına, şeriat hükmünü kaldırmak ve Müslümanları Protestanlaştırma hakkını sağlamak is- ter. Lord Hazretleri, 1856 yılı başında Hariciye Nazırı **Fuat Paşa** 'ya insan haklarının temel ilkelerinden sayılan vicdan özgürlüğünün, emperyalist lite- ratürde nasıl anlaşılması gerektiğini en sade biçimde açıklar:

“Siz dininizi, Halife’yi filan bir yana bırakın, sağma bunlar. Bir ülke başka ülkelere muhtağsa ve biz onun adına kan dökmekten çekinmiyor- sak, bu bize Hıristiyan Dünyası ve Avrupa adına bazı şeyler isteme hak- kını verir.

Fuat Paşa acı bir jestle yanıtlar:

Türkiye'nin ölmesini istiyorsanız, evet” (Engelhardt, Tanzimat, s. 221).

Ne var ki, İngiliz lordunun vicdan özgürlüğü diktasını az çok gerçekleşi- recek bir formül, Türkiye’yi öldürmeden bulunur:

- şeriat yasağı resmen değil, ama fiilen kaldırılacak ve Hıristiyan olan Müslümanlara bir şey yapılmayacaktır (3).

Böylece, boynuzlu kocanın **“beni vukuu değil, şuyuu ilgilendirir”** biçimi- ndeki tepkisine uygun bir devlet adamlığı anlayışı yerleşiş ve giderek kök- leşiş.

Batıcı aydın tipinin çarpıcı örneklerinden ilki olan Fuat Paşa, **“Takvimi siz yapın, ama biz yapmış görünelim”** biçimindeki bu üçkâğıtçılığı, devlet

---

(3) Bu fiili anlaşmaya uygun biçimde, 1860'larda biri imam olan beş Müslüman, Protestan olur, İstanbul hanlarında vaazlar verir ve Müslümanlığa kıyasıya çatar. Halk, bu dönme- leri öldürmeye kalkışır. Babıâli, kışkırtıcı dönmeleri hapsederek olayı yatıştırmaya çalışır. Hükümet bir ara Anglikan misyonerlerinin dershaneye çevirdikleri han odalarını, İncil ve benzeri din kitapları satan dükkânları kapatır da, bu son önlem 'mesken masu- niyetini ihlal' sayılacağından durdurulur. Zaten İncil'in sokaklarda ve vapurlarda Müs- lümanlara satılması serbesttir.

adamlığının baş koşulu sayar. Avrupalı elçilere şöyle der: “Siz fısıldayın yalnız... Fakat sahneyi ve oynayacak rolleri bize bırakınız.” (4)

Pabuççu Muştasıyla Çağdaşlaşma

Kendi gücüyle reform yapmak ve kendi halkına dayanmak yerine Avrupalı sefirlerin koltuk değneği ile Avrupalılaşmaya kalkışan ilk Batıcı aydınlarımız, kısa sürede, sefirlerin emir kulu durumuna düşerler. Sefaretlere kapılanırlar. Nüktedan Fuat Paşa, Batılılaşma yolunda sefaretlere kapılanmanın gerekçesini filozofça açıklar:

“- Bir devlette iki kuvvet olur. Biri yukarıdan, biri aşağıdan gelir. Bizim memlekette yukarıdan gelen kuvvet (padişah), cümlemizi eziyor. Aşağıdan ise (halk), bir kuvvet hasıl etmeye imkân yoktur. Bunun için pabuççu muştası gibi yandan bir kuvvet kullanmaya muhtacız. O kuvvetler de sefaretlerdir.”

Sarıklı gördüğün cahillire zanneyleme nevvâb,
Kurutmakçün dıraht-ı mülkü guyâ bir diken sarmış;
Başından boynuna indir, anınla boğ hemen kelbi,
Sarık sanma, bir ölmüş beyne tutmuş bir kefen sarmış.
Nevvâb: Kadılar / Dıraht-ı mülk: Memleket ağacı/
Kelb: Köpek / Guyâ: Sanki.

Şair Eşref'ten beyitler

Nasıl zıt olmasın âlemde garbiyunla şarkıyyun,
Güneşten hepsinin gûya ki nûru mâh olmuştur.
Ziraat, mârifet, san'at, saadet şimdi onlarda,
Cehâlet, meskenet, zillet, rezâlet bizde kalmıştır.

garbiyun: batılılar / şarkıyyun: doğulular / nuru: ışığı
meskenet: miskinlik / zillet: hor görülme / marifet: bilim

- (4) Sultan Abdülhamit de, 1896 yılında Hıristiyan reformları için İngiltere Başbakanı Lord Salisbury tarafından fena halde sıkıştırılınca, Alman İmparatoru'ndan şu ricada bulunur: “Büyükelçiler bana resmen reform önerisinde bulunmasınlar. İstenen düzeltmeyi, resmi olmayan kanallardan bana iletinler, ben kendi kararımılamış gibi o reformları gerçekleştireyim”. Alman Elçisi kanalıyla Berlin'e iletilen bu resmi belgenin altına İmparator, Abdülhamit için “Ne üçkâğıtçı!..” diye not düşmüş.

İşte bir bölümüne Osmanlı Devleti'nin gerçekten muhtaç olduğu reformlar, pabuççu muştasının yandan desteğiyle yapılır. **Namık Kemal** gibi büyük bir yurtsever dahi, "pabuççu muştasıyla çağdaşlaşma" yöntemini savunur:

"Tanzimat'ı o zaman kamuoyu himayesine vermek, cellat eline teslim kabilinden olmaz mıydı?"

Avrupa Konseyi'ne giriş bedeli:Kırım Savaşı (18 Kasım 2000)

Hele bir Avrupa Konseyi'ne girilsin, işler iyiye gidecek, saadet zinciri bize gülecekti. Türkiye, Avrupa Ailesi'ne kabul edilmek için her fiyatı ödemeye gönüllüdür. Bu amaçla İngiltere hesabına Rusya ile savaşmak önerisi, bir bayram sevinciyle karşılanır. Kırım Savaşı yaratılır. Avrupa Konseyi'ne arka kapıdan girişle sonuçlanan Kırım Savaşı, tam bir İngiliz savaşıdır. Türk kamuoyu, Goben ve Breslau zırhlılarının kıskırtmasıyla Birinci Dünya Savaşı'na sürüklenişimizi bilir de, kazandığımız büyük bir zafer saydığı Kırım Savaşı'nın içyüzünü bilmez.

İngiltere, Rusya'nın Orta Asya'da genişlemesinden kaygılıdır. Bu genişlemeyle, üstünde titrediği Hindistan'ın tehlikeye girdiği inancındadır. Rusya'ya unutamayacağı bir ders vermek ister. Ne var ki denizci İngiltere'nin Afgan dağlarını aşıp Orta Asya'da Rusya'yı cezalandırması, askerlik bakımından olanaksızdır. Onun için Baltık'ta ve Karadeniz'de Rusya'ya bir ders vermeye ve en azından donanmasını yok etmeye yönelir.

İngiltere bu yolda Osmanlı savaşçı coşkuluğundan ve Osmanlı Hıristiyanları konusundaki Rusya - Fransa rekabetinden yararlanır. Katolik Partisi'nin desteğiyle cumhurbaşkanı seçilen ve imparatorluğa oynayan **Napolyon**, Hacıye Nazırı Fuat Paşa'dan Katolikler yararına ayrıcalıklar

sağlar. Büyük kilisenin anahtarları Katolıklere verilir. Katolıklere Kudüs'te çeşitli haklar tanınır.

Ortodoksların hakları bu yoldan kısıtlanmış olur. Rusya, Ortodoksların haklarının çiğnendiğini ileri sürer. İstanbul'a gelen Olağanüstü Rus Elçisi, Kudüs'te eski duruma dönülmesini diler.

Ayrıca daha önce antlaşmalarla elde edilen Ortodoks Kilisesi'ni himaye hakkının bir senede bağlanmasını önerir. Sorun, çözülmez değildir. Fakat Rus Elçisi'nin görüşmelerin gizli tutulmasını istemesine karşın, Babîali durumu İngiliz ve Fransız maslahatgüzarlarına bildirir. Maslahatgüzarlar derhal Akdeniz donanmalarını Çanakkale'ye çağırırlar. Fransız donanması Çanakkale'ye doğru yol alır.

İzinli İngiltere ve Fransa sefirleri acele İstanbul'a dönerler. İstanbul'un "Taçsız Sultanı" Lord Stratford, Rusya'nın senet isteğine hayır denilmesini Babîali'ye öğütler.

Donanma Çanakkale'ye

Sefir, İngiliz donanmasını acele Çanakkale'ye çağırır. Senedin reddi üzerine Rus Elçisi İstanbul'dan ayrılır. Türkiye ve Rusya arasında diplomatik ilişkiler kesilir. Batı basını ilk kez, Hıristiyan Rusya'ya karşı Müslüman Türkiye'yi destekleyen ve öven yazılar yayımlar. Rusya, Osmanlı'yı anlaşmaya zorlamak için Eflak ve Buğdan'a bir miktar asker sokar. Türkiye bir karşılıkta bulunmaz. İngiltere Sefiri'nin öğüdüyle kuru bir protestoda bulunmakla yetinir. Avusturya devreye girer ve Viyana'da Avusturya, Rusya, Fransa ve İngiltere elçileri, 1853 Temmuz'unda Türkiye ve Rusya'yı da tatmin edecek bir senet formülü hazırlarlar. Rusya, Prusya'nın ısrarıyla senet taslağını olduğu gibi kabul eder. Barış kurtulmuştur. Gelgelelim İngiltere Sefiri, hükümetinin resmen onayladığı senet taslağının Babîali tarafından reddini sağlar! Böylece ikili oynayan İngiltere, Osmanlı'yı Rusya ile savaşa sokma kararını açıkça belli etmiş olur.

Osmanlı kamuoyunu kızdırmak üzere Londra, 1853 yılında Çar Nikola'nın İngiliz Elçisi'ne yaptığı "hasta adamın mirasını paylaşma" önerilerini açıklar. İngiliz ve Fransız basını savaştan, Türklerin yardımına koşmak şerefinden söz eder. İstanbul medrese talebeleri, savaş gösterileri yaparlar. İngiltere, müttefiki Fransa ile birlikte donanmalarını Karadeniz'e çıkarmak kararındadır. Ne var ki bu, 1841 Boğazlar Anlaşması'na aykırıdır. Sorun çö-

zülür: Osmanlı hükümeti Eylül 1853'te savaş ilan eder ve İngiliz - Fransız filosu, Babiâli'nin davetiyle boğazları geçip Beykoz önüne gelir.

Harp ilanı kararı almak amacıyla Çırağan Sarayı'nda Bakanlar Kurulu'nun, din adamları, askerler ve sivil bürokratlar ile yaptığı toplantı çok ilginçtir. Devletin 172 ileri gelen temsilcisinin katıldığı bu **"meşveret"** in tutanakları eldedir. Bu tutanaklara göre ulema, ateşli savaş yanlısı gözüktür. Fakat yine de Serasker'e Rusya ile savaşa yetecek askeri gücümüzün olup olmadığı sorulur. Serasker, bilemediğini belirtir! **Ethem Paşa**, Rusya'da Napolyon'un başına neler geldiğini anlatır. Hocalar, **"küffarı şöyle kırar, böyle biçeriz"** naralarıyla Paşa'yı konuşturamazlar. Fuat Paşa, **"Savaşmak için akçe gerekli, işin bu yanı da düşünölmeli"** der. Bazı hocalar, **"Düşmana kılıç çalarak mülklerini zapteder ve ganimet mal alarak giderleri karşılarız"** buyururlar. Daha sonra harp ilanı konusunda **"Fetva'yı Şerif"**e (5) başvurulması önerilir. Şeyhülislam'ın sorusunu, Fetva Emni Efendi şöyle yanıtlar:

"- İslam askerlerinin komutanı, düşmana karşı koyacak yeter kuvveti olduğunu öğrenirse, savaşmak farz olur."

Müftü Arif Efendi, savaş tehlikesini önlemeye çalışır. **"Yeterli askeri güç yoksa, yine savaşmak mı gerekir"** diye sordurtur. Fetva Emni, **"yeterli askeri güç sağlanana değin beklenebileceğini"** söyler. Serasker'e bir kez daha **"Gücümüz yeterli mi"** diye sorulur, o yine **"bilemem"** der! İngiltere'nin sözünden çıkmayan **"Büyük"** Reşit Paşa, hamasi bir nutukla savaş kararı aldırtır:

"- Ey artık ne denecek? Bana kalırsa bu önerileri (6) kabul etmek, semm-i kaatil (öldürücü zehir) içmek ve adeta ölmek demektir. Durduğumuz yerde eli bağılı ölmektense, silah elimizde ölmek evladır."

Oybirliği ile Padişah'tan harp ilan etmesi için ricada bulunma kararı alınır. İki gün iki gece süren Meşveret'te harp lehine mührünü basmadan Reşit Paşa kimseyi dışarı bırakmaz. Osmanlı, şevkle savaşa başlar. Tuna'yı geçer, bir kaleyi alır. Doğuda da ilerler, Ahılkelek kalesini kuşatır. Rus arazisini ya-

---

(5) Barıştan yana olan Meclis-i Vâlâ'nın Müftüsü Arif Efendi, "Akd ve fesh-i sulhde İmamü'l Müslimin muhtardır, fetvaya gerek yoktur" derse de, sözünü dinlemez.

(6) Fransa, İngiltere, Prusya ve Avusturya'nın birlikte hazırladıkları senet taslağı.

kıp yıkar. Ama sonradan doğuda başarısızlığa uğrar, ordu Arpaçay gerisine çekilmek zorunda kalır. Fakat halka, savaş meydanlarında büyük zaferler kazanıldığı duyurulur. Sultan **Abdülmecit** 'e **"Gazi"** unvanı verilir. Gazi Abdülmecit Han, karargâhını Edirne'ye kuracağını ilan eder.

Oysa yeniçeriliği ortadan kaldırıp modern bir ordu kurmaya ve reformlar yapmaya çalışan devletin, barışa her zamandan çok ihtiyacı vardır. Savaşmayı gerektirecek bir neden bulunmadığı gibi, yeni ordu daha hazır değildir, para da yoktur. Ama İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ni Avrupa Konseyi'ne alma vaadi, Batıcı aydın yöneticilerimizi koskoca bir savaşın yanlısı yapar. 1853 savaş kararı, Batı askeri ittifakına alınma amacıyla Kore'ye sembolik bir güç gönderme eylemiyle karşılaştırılmayacak ölçüde büyük bir karardır. Nitekim Doğu Cephesi'nde yenilgiler başlar.

Ruslar Doğu Cephesi'nin denizden beslenmesini önlemek amacıyla, Sinop'ta Osmanlı donanmasını yakarlar. Türk donanmasının yakılışına Lord Stratford çok sevinir:

"- Tanrıya şükürler olsun, harp başlıyor."

İngiltere donanması Boğaziçi'nde nöbetçilik ederken Sinop'ta Osmanlı donanmasının yakılmasını Majestelerinin hükümeti, İngiliz bayrağına hakaret sayar. İngiliz - Fransız donanması Karadeniz'e çıkar, Rus donanmasını kovalar. Osmanlı'nın tek başına Rusya ile başa çıkamayacağını gören İngiltere, Karadeniz Rus donanma ve tersanelerini yok etmek amacıyla, savaşa girmek kararındadır. Savaşı kazanacağından güvenli olduğundan, Londra, İstanbul'a savaş amaçlarını sorar: Eğer Babîâli yeni araziler kazanma peşindeyse, İngiltere ve müttefiki Fransa, savaşa katılmayacaklardır. Osmanlı Devleti arazi istemekten vazgeçip haklarının korunması ve Avrupa Konseyi'ne alınması ile yetinirse, iki devlet savaşa gireceklerdir!

'Savaşa devam'

Reşit Paşa, yeniden ulemayı, sivil ve asker yüksek bürokratları meşveret'e çağırır. Fakat Reşit Paşa, politik kaygılarla sorunu açıkça ortaya koymaz. Savaşa **"devam mı, tamam mı"** biçiminde bir tartışma başlatır. Hocalar coşkunlukla **"Savaşa devam"** derler. Petersburg'a dahi gitmekten söz ederler. Hocalara durum güçlkle anlatılır ve Avrupa Konseyi'ne girmekle yetinmek gerektiği belirtilir. Bazı hocalar, **"Avrupa Konseyi'ne girmek, sonsuza dek savaştan vazgeçmek demektir ki, bu şeriata uymaz"** gerekçesiyle Avru-

palı olmaya karşı çıkarlarsa da, **Rifat Paşa**, “Sizin bu işlerde bilginiz yoktur. Sizin sözlerinizi **Ramazan’da Ayasofya Camii’nde dinleriz**” diyerek tartışmayı sona erdirir.

Meclis, İngiltere ve Fransa’nın safımızda savaşa katılmasını sağlamak amacıyla, Avrupa Konseyi’ne girmekle yetinme kararı alır. İngiltere ve Fransa, Osmanlı ile ittifak imzalarlar (Mart 1854) ve mayısta Rusya ile savaşa girerler. İngiliz ve Fransız askerleri İstanbul’a gelir. Eylülde Kırım’a 30 bin Fransız, 21 bin İngiliz ve 60 bin Türk askeri çıkarılır. 250 bin kişinin ölümüyle sonuçlanan Kırım seferi için Osmanlı Devleti’nin yeter parası yoktur. Savaş, borçlanarak yürütülür. 24 Ağustos 1854’te ilk borçlanma anlaşması, Londra ve Paris banker firmalarıyla yapılır. 3 milyon İngiliz liralık ilk borç çabuk erir, ertesi yıl 5 milyon daha borç alınır.

Şair Eşref’ten beyitler

“Nefret etdim bâdemâ Osmanlı nâmı istemem,
Yok mu istikrâha hakkım söyle Allah aşkına?
Pâdişahım, başka bir lütf istemem senden, fakat,
Tâbi’iyyetden beni affeyle Allah aşkına!”

badema: bundan sonra, **istikrah:** iğrenme, **lutf:** iyilik,
_tabi’iyetten: uyrukluktan (Osmanlılıktan)

İngiliz ve Fransız askerlerinin harcamaları İstanbul’da yaşam biçimini de değiştirir

Alafranga yaşam (19 Kasım 2000)

Büyük borçlar ve İstanbul’da İngiliz, Fransız askerlerinin harcamaları, yaşam biçimini değiştirir. “**Alaturka**” ve “**alafranga**” deyimleri, ilk kez Kırım Savaşı sırasında ortaya çıkar: Kahire’den İstanbul’a göç eden Batılaşmış Mısırlı zenginler, yalılar alıp Avrupa mobilyalarıyla döşerler. İstanbul zenginleri de onlardan özenip alaturka eşyalarının yanına alafranga eşyalar eklerler. Minderler, divanlar bırakılır, konsol, kanepeler, masa, sandalye kullanılır. “**Avrupakâri**” sofra takımları aranır. Kadınlar, Avrupa kadınları gibi iç çamaşırı, korse ve eldiven giyerler. Paris Elçiliğimiz, İmparator’un da katıl-

dığı bir balo verir. Gazi Abdül-
mecit Han, Fransız Elçiliği'nin
balosuna bakanlar ve Kızlara-
ğası ile birlikte gider. Baloda
Rum ve Ermeni patrikleri de
bulunur. Şeyhülislam, özürler
dileyerek baloya katılmaktan
kurtulur. Abdülmecit Han, özel
doktoru Spitzer 'e Avrupa ka-
dınlarının giyimlerine bayıldı-
ğını söyler:

**“- Avrupalı kadınların gi-
yimlerini pek çekici buluyo-
rum. Bizim kadınlarınkine
pek çok yeğ tutuyorum. Eğer
bu kadınlarla ilişki de dış gö-
rünüşleri gibiyse, siz Frenklerin kadın cinsi ile serbest ilişkide bulunma-
nızı adeta kıskanıyorum.”**

Oysa, Cevdet Paşa 'nın yazdığına göre Sultan'ın gözdesi Serfiraz Ha-
nım ve öteki saraylılar, Avrupa kadınları gibi giyinip sokaklarda oğlanlarla
âşıkdaşlık ederler. Bir yılda 120 bin kese borç eden Serfiraz, "Küçük fesli"
denilen bir Ermeni oğlanına vurulur. Öteki saraylı kadınlar, Tarabyalı bir çal-
gıcı Ermeni oğlanı ile rezaletler yaparlar (Tezakir-i Cevdet 13-20, s. 3). Cev-
det Paşa, sözlerini şöyle sürdürür:

**“Kırım Savaşı bize büyük bir ibret olup da kendimize çekidüzen ver-
mek gerekirken bir garip sefahat kapıları açıldı. Öteden beri Padişah
hareminin kadınları bir yere çıkıp gezmez iken, ol vakitten beri araba-
larla her yere gider oldular. Diledikleri gibi sefahat eder oldular.”**

Lüks harcamalar

Saraylıların bu serbest yaşamına, köşk ve yalılar halkı ile lüks harcamalarla zenginleşen İstanbul tüccar ve esnafı da ayak uydurmaya çalışır. Araba gezileri ve flörtler yaygınlaşır. Cevdet Paşa, "Delikanlılar eskiden oğlancılık yapıyorlardı, şimdi zamparalık yapıyorlar" der: "Zendostlar çoğalıp oğlanlar azaldı. Lut kavmi sanki yere battı. İstanbul'da öteden beri delikanlılar için maruf ve mutad olan aşk ve alaka, hal-i tabiisi üzere kız-

lara intikal etti. Ahmet III. zamanından beri mudat olan Kağıthane sırtı ziyade rağbet buldu. Gerek orada, gerek Beyazıt meydanında arabalara işaretlerle muaşaka usulü hayli meydan aldı.”

Bu israf ve sefahatın sonucu, ahlak çöküntüsü ve enflasyon olur. Baltalimanı’nda eskiden kırk kuruşa satılan bir yalı, altı aylığı 40 bin kuruşa kiralanır. İstanbul’da hizmetçi ve halayık sayısı hızla çoğalır. 50 bin köle yanında 40 bin hizmetçi, İstanbul zenginlerine hizmet eder. Bu arada yıpratıcı ve öldürücü Rusya savaşı sürer. Türk askeri büyük yitik verir. Açlığa ve yoksulluğa katlanır. İngilizler, Türk askerini şöyle değerlendirirler: **“Başka yerde sürekli ayaklanmalara yol açacak acılara bu Asya insanların öyle sabırla tahammül edişlerine hayran olmamak elde değil. Askerlere verilen yiyecekler çok yetersiz. Ateşli hastalıklar ve tifüs kırıp geçiyor. Asker gü-nübirligine yaşıyor.”**

Yalnız asker değil, halk da gü-nübirligine yaşar. Açık pazar ekonomisi, geleneksel sanayileri geriletir, işsizlik ve durgunluğu arttırır. İngiltere’nin daha sonraki İstanbul sefirlerinden **Layard**, Müslüman halkın, isyan ettirici koşullardaki olağanüstü sabrına pek şaşar:

“Bu ülkedeki adaletsizlik, idari yolsuzluklar ve sefalet, herhangi bir başka ülkede olsaydı, halk ayaklanırdı.”

Avrupa Konseyi’ne giriyoruz

Oysa ayaklanmak ne söz! Kırım Savaşı Gazi Abdülmecit Han liderliğinde sevinç ve şevk içinde yürütülür. Doğubeyazıt ve Kars’ın düşmesi önemli değildir. Çok uzun süre direnen Sivastopol alınmış ve savaş kazanılmıştır. Şimdi Paris’te zaferin meyveleri toplanacaktır. Gerçekten 1856 Paris Antlaşması’nın 7. maddesiyle İngiltere, Avusturya, Prusya, Fransa ve Sardunya **“Osmanlı Hükümeti’nin Avrupa devletleri haklarından ve Avrupa Devletleri Konseyi’nden faydalanmasını kabul ettiklerini”** ilan ederler. Devletler, **“Avrupa Konseyi üyesi”** olan Osmanlı İmparatorluğu’nun toprak bütünlüğünü de garanti ederler. Ne var ki bizim Batıcı aydınların **“Artık Avrupa devleti olduk. Avrupa devletleriyle eşitiz. İçişlerimize müdahaleler sona erdi. Kapitülasyonlar kalkacak”** diye sevinçle karşıladıkları antlaşmanın 7. maddesini ciddiye alan Avrupa devleti yoktur. Nitekim daha Paris Antlaşması’nın imzalanacağı günlerde, İmparator **Napolyon**, İngiltere’ye Osmanlı Afrikası’nı paylaşmayı önerir. Fransa Fas’ı, Sardunya Tunus’u ve İngiltere Mısır’ı alacaktır! İlginçtir ki Paris Antlaşması’ndan hemen sonra İngiltere, Fransa ve Avusturya, Osmanlı Devleti’nin toprak bütünlüğünü koru-

mak üzere savaşacaklarını belirten gizli bir anlaşma imzalarlar. Asıl ilgili Osmanlı Devleti, anlaşmaya alınmadığı gibi, anlaşmadan haberdar dahi edilmez! İş öğrenilince, **“Büyük”** Reşit Paşa bile, gizli ittifakı **“bir himaye-i müsterekeye şebih”** diye nitelemekten kendini alamaz. Reşit Paşa, ortak bir himayecilikten söz etmekte haklıdır. Zira Kırım Savaşı müttefiklerimiz, aynı mandacı tutumu, Osmanlı Hıristiyanlarının korunması işini yüklenmekte de gösterirler. İstanbul, haklı olarak, **“Ben, Rusya’nın Ortodoks Hıristiyanları himaye iddiasına son vermek amacıyla savaş yaptım, kanımı akıttım. Şimdi nasıl tüm Hıristiyan devletlerin himaye hakkını, hem de anlaşmayla tanırım”** diye direnir. Osmanlı Hükümeti’nin Paris’te sonuna değin şiddetle direndiğı tek konu budur. Fakat en duyarlı olduğı konuda da İstanbul, herkesin başka türlü yorumladığı işe yaramaz bir formülle yetinmek zorunda kalır: Sultan, 1839 Tanzimat Fermanı’na benzer bir 1856 Islahat Fermanı yayımlar. Fermanı, doğaldır ki bizim Batıcı paşalarla birlikte İngiliz ve Fransız elçileri hazırlar, ama Sultan, kendi iradesiyle insan haklarını ve reformları bir kez daha garantilemiş sayılır. Paris Antlaşması’na bir madde konularak bu Islahat Fermanı’na atıf yapılır. Antlaşmanın 9. maddesi, imzacı devletlerin **“fermanın yüksek değerini tanıdıklarını”** belirtir. Ardından bu tanımın imzacılara **“teker teker ya da topluca Osmanlı iç işlerine müdahale hakkı vermediğı”** yazılır. Ama devletler, müdahale hakkını 9. maddeyle kazandıklarını kabul ederler. İç işlerine sürekli müdahale ederler. 1878 Berlin Antlaşması’na da müdahale haklarını açıkça yazdırırlar. Avrupa devleti ilan ediliğimiz halde, kapitülasyonların kaldırılması isteğimizi sürekli geri çevirirler. Kısaca, Avrupa Konseyi üyesi olmak değil, Avrupa mandası olmak söz konusudur. Zaten Kırım Savaşı’yla başlayan borçlanmalardan sonra, devlet borçsuz yaşayamaz duruma gelmiştir. Her yeni borç, Avrupa’nın ekonomik mandasının genişlemesine yol açar. Kırım Savaşı günlerinde iki kez borçlanan Osmanlı Devleti, subaylarının aylığını ödeyemediğinden, 1858’de üçüncü kez borç ister.

ŞAİR EŞREF’TEN DÖRTLÜKLER

“Ey pâdişâh-ı âlem, düşman mısın zekâya?

Erbâb-ı iktidarı gördün mü saldırırsın;

Asrında kaldı millet üstadsız, kitabsız, Havf eylerim yakında Kur’ân’ı kaldırırsın.”

pâdişâh-ı âlem: zamanın padişahı (Abdülhamid) **erbâb-ı iktidar:** işini iyi yapan **havf eylerim:** korkarım

Maliye Meclisi kurulur (20 Kasım 2000)

Fakat Avrupa sermayedarları, Osmanlı Devleti'ni güvenilir bulmazlar. Mali kontrol isterler. İngiliz Sefiri, "**Avrupalı zekâ ve deneyiminden yararlanmazsanız işleriniz düzelmez**" der. Üç Avrupalının katıldığı bir Maliye Meclisi kurulur. Meclis, Avrupalı uzmanların zekâ ve deneyiminden yararlanarak bütçe ve vergi işlerini düzenleyecektir. İngiliz - Fransız sermayeli Osmanlı Bankası ise devletin bankası olacak ve altın karşılığı kâğıt para basma tekeli elinde tutacaktır. Böylece daha 1860'larda, Para Fonu'nun (IMF) günümüzde uygulanmasını istediği sistem kurulur: Para altına bağlı bulduğundan Osmanlı Bankası pek az miktarda kâğıt para basar. Devlete çok sınırlı kredi verir. Yani Para Fonu'nun önerdiği biçimde aşırı sıkı bir para ve kredi politikası izlenir. Dış ticaret serbesttir. Fakat altına bağlılığın getirdiği disiplin ve konvertibilite, dış ticareti düşük seviyede dengelemeyi zorunlu kılar. Bu, "**Yatırımdan ve kalkınmadan vazgeç**" biçiminde bir "**Öhme de sürün**" politikasıdır. Ve bu nasıl bir dönme dolaptır ki yüz küsur yıl sonra bile yine dolabın içindeyiz!.. 2000 yılına doğru yol alırken, ekonomik kurtuluşu, 1860'ların reçetelerinde aramak çaresizliğindeyiz!..

Yalnız ekonomik planda mı, siyasal planda da reçete aynı: Batı tipi bir anayasa. Batıcı aydınımız, yüz küsur yıldır kurtuluşu Batı tipi anayasalardan bekler durur. Kurtuluş anayasadan beklendiğinden, işler kötüye gidince elbette anayasa suçlu olur.

Namık Kemal ve Yeni Osmanlılar

Dönme dolabın ilk yolcuları, çok sevdiğim **Namık Kemal** ve **“Yeni Osmanlılar”** denilen arkadaşlarıdır. Yeni Osmanlılar, feodal bürokrat ailelerden gelmiş, ama yabancı dil öğrenmiş ve Batı ülkelerinde bir süre yaşamış, bir ölçüde burjuvalaşmış reformist bürokratlardır. **Ali** ve **Fuat Paşaları** siyasal planda yeteri kadar liberal bulmayıp onlara düşman da kesilseler, reformist bürokratlar, Büyük Reşit Paşa ve Tanzimat hayranıdır. Ama onların ilk Batıcı aydınlardan farkı, Tanzimat'ın sonuçlarından hiç de hoşnut olmayışlarıdır. Yeni Osmanlılar, açık pazar ekonomisinin ve borçlanmaların sanayi ve tarımı yok ettiğini acı acı yazarlar. **“Devlet, borçsuz yaşayamaz”** diyen Ali Paşa'yı Namık Kemal yerden yere çarpar. Her alandaki yabancı müdahalelerden yakınır. 1861'de Babıâli'nin Suriye ve Lübnan'da askeri müdahaleye izin vermesini eleştiren Namık Kemal, İngilizlerin **“kılıç çekmeden dünyayı soymak istediklerini”** belirtir. Evrensel insan haklarının baş savunucusu Fransa ile de **“Yönetimleri altında bulunan uluslar dışında, tüm dünya uluslarının bağımsızlığı için uğraşıyorlar”** diye alay eder. Tanzimat'ı savunur, ama **“Tanzimat'ın onaylanmayacak tek yanı, Avrupalıların vesayeti altında olmasıdır”** der. **“Babıâli'nin politikası ikidir: Biri Hıristiyanları hoşnut etmek, öteki Avrupa'yı hoşnut etmek. Başka bir şey bilmezler”** diye hükümetlerin Avrupa'ya boyun eğişini eleştirir. Ne var ki Yeni Osmanlılar, yine de bir **“pabuççu muştası”** aramaktan kendilerini alamazlar. Toprak bütünlüğümüzün savunucusu gözüken İngiltere'ye göz kırparlar. Namık Kemal, Hürriyet'te **“Avrupa devletleri arasında bizim haklarımızın ve Sultan'ın egemenliğinin korunmasına en çok yardım eden İngiltere'dir”** görüşünü ileri sürer. Bunun dışında, Yeni Osmanlılar, günümüzün Batıcı aydınları gibi, İngiltere'nin siyasal kurumlarına içten bir hayranlık duyarlar. Başta **Mithat Paşa**, tüm Yeni Osmanlılar, İngiliz Parlamentosu'nun coşkun âşıklarıdır ve Westminster'in kopyasını vatana getirmek isterler. Bu konuda İngiltere'den destek göreceklere güvenirlere. Yeni Osmanlılar'ın tutumlarındaki tutarsızlığı pek kınanamamak gerek. Günümüzde de ilerici aydınlarımız, bir yandan Ortak Pazar'ı yeni sömürgeciliğin aracı sayarlar, çokuluslu şirketlerin Avrupa-Amerika ayırımı anlamsızlaştırdığını söylerler, öte yandan da Avrupa parlamentolarından **“demokrasi takvimi”** konusunda pabuççu muştası desteği beklerler. O nedenle, dönme dolabın ilk yolcularının tutarsızlıklarını pek büyütmemek gerek. Namık Kemal ve arkadaşları, Balkanlar'da ulusal ayaklanmaların arttığı ve Avrupa devletlerinin müdahalelerinin bunaltıcı boyutlara ulaştığı bir dönemde, anayasanın kabulüyle Hıristiyan-Müslüman arasında tam eşitliğin sağlanacağına, ulusal hareketlerin son bulup uyumlu bir Osmanlı ulusunun doğacağına, böylece devletlerin müdahale nedenlerinin ortadan kalkacağına ve Osmanlı ulusunun bu yoldan refaha ulaşacağına içtenlikle inanırlar. Gizli örgüt kurarlar ve 1876 Martı'nda Avrupa elçilerine **“Müslüman Vatanseverler Bildirisi”** ni yollarlar. Bildiride özetle şöyle denir:

“- Avrupa hükümetleri Hıristiyanları, onlar kadar sefil olan Müslümanlar aleyhine reformlardan yararlandırmak istemektedirler. Tedavi edilmesi gereken asıl dert, devletin adaletsiz yönetimi, tutarsız ve kontrolsüz bir hükümdarın kaprisleridir... Hükümetler, Türkiye'deki elçilerine, başlarında Mithat Paşa bulunan partiyle anlaşma buyruğunu verirlerse, bir anda her şey değişecektir. Belki iktidardaki padişahı devirmeye bile gerek kalmadan pusulasız despotluğunu frenlemeyi bile başarabiliriz... Dileğimiz, mutlakiyeti dengeleyecek bir millet meclisi, İngiliz sistemine yakın diyebileceğimiz bir model kurumdur.”

Yeni Osmanlılar (21 Kasım 2000)

İktidardaki Padişah **Abdülaziz**, Meşrutiyet'e yanaşmaz. Yeni Osmanlılar, Meşrutiyet'ten yana bir padişah adayı ararlar. Abdülaziz'i devirip **Murat V.** 'i tahta çıkarırlar (Mayıs 1876). Sultan Murat, **Mithat Paşa**'nın anayasa tasarısını kabule hazırdır. Fakat nazırlar ve devlet ileri gelenleri direnirler. Hatta temmuzda sadrazam ve sansür komitesi, anayasa konusunda gazetelerde yazı yazmayı bir süre yasaklar. Sultanın hastalığı işleri iyice karıştırır. Mithat Paşa, yeni bir padişah adayı aramaya koyulur (7). **Abdülhamit**, anayasayı ilana söz verir ve ağustos sonunda sultan ilan edilir. Bu sırada devletler, Osmanlı Devleti'ni yok sayıp Rumeli'de gerekli gördükleri reformları saptayıp uygulamaya koymak amacıyla, İstanbul'da bir konferans toplamayı kararlaştırırlar. Rumeli'nin elden çıkmasına yol açacak İstanbul Konferansı'nı engellemek üzere, yeni anayasanın bir an önce hazırlanıp yürürlüğe konulması gerekli görülür. Din adamları, Rum ve Ermeni Osmanlılar ile Mithat Paşa, **Namık Kemal** ve **Ziya Paşa**'nın katıldığı bir Anayasa Komisyonu kurulur. Komisyon iki yılda değil, bir buçuk ayda anayasa tasarısını hazırlar. Fakat **Abdülhamit**, nazırlarıyla ve danışmanlarıyla tasarıyı incelemeye koyulur. Sultan, yetkilerini arttıracak yönde değişiklikler ister.

- (7) Aslında Mithat Paşa ve arkadaşları Cumhuriyete karşı değillerdir. Fakat halkın padişaha bağlılığından çekinirler. Ancak medreseden yetişme Ali Suavi, ilk dört halife dönemindeki gibi seçimle gelmiş bir cumhurbaşkanını savunur. İlk İslama dönüşü düşleyen Ali Suavi, Meşrutiyet kavgasına halkı da katma yanlısıdır. Öteki Yeni Osmanlılar, saray darbesi ve sefaret desteğiyle yetinirler, halkı ise karıştırmazlar. Ali Suavi, halkı ayaklanmaya çağırır: "Eğer siz salyangozlar gibi boş kafayla dolaşmak istiyorsanız, despotlar size hiçbir zaman başınızı kaldırma izni vermezler. Sizler kölesiniz. Ancak kılıcı sarılırsanız despotlara karşı koyabilirsiniz. Siz insansınız ve özgürsünüz." Ali Suavi, Sultan Murat'ı hapisten kurtarmak için yandaşlarıyla beraber, elde sopa, Çırağan Sarayı'na saldırır ve ölür.

İstanbul Konferansı

Mithat Paşa ise İstanbul Konferansı toplanmadan önce Meşrutiyet'in ilanını zorunlu sayar. Abdülhamit'i "**Gecikerseniz sonsuza değin yabancı devlet himayesinde yaşamak durumunda kalırsınız**" diye tehdit eder. Ne var ki takvimcilikten Mithat Paşa zararlı çıkar. Anayasa işi bir an önce bitsin diye Sultan'a 113. madde ile istediği kişileri ülke dışına sürme yetkisi tanır! 11 Aralık 1876'da Türkiye konusunda, Türkiye'nin ön toplantılarda dışta tutulduğu İstanbul Konferansı toplanır! 19 Aralık'ta Sultan, İngiltere ve Fransa'nın desteklediği Mithat Paşa'yı başbakanlığa getirir. Londra ve Paris borsalarında Osmanlı parasının değeri hemen yükselir.

23 Aralık'ta yağmurlu bir günde Meşrutiyet, 101 pare top atılarak ilan edilir (8). Akşam, Sadrazam Mithat Paşa, Osmanlı tarihinde ilk kez olarak Ermeni ve Rum patriklerini ziyarete gider. Dışişleri Bakanı **Saffet Paşa**, İstanbul Konferansı delegelerine "**Toplantıya devam etmenize artık gerek kalmadı. Zira bundan sonra her şeye Meşrutiyet karar verecek**" der. Ama yabancı devletler konferansı sürdürürler ve Bosna-Hersek ve Bulgaristan'da üç özerk eyalet kurmayı kararlaştırırlar.

Bu eyaletlerin valileri garantör devletlerin onayından geçecek ve yanlarında beşte üçü Hıristiyan, beşte ikisi Müslüman olan, seçimle gelmiş bir meclis bulunacaktır. Nüfus oranına göre Müslüman-Hıristiyan karma bir jandarma kuvveti kurulacaktır. Uluslararası komisyon reformların uygulanmasını denetleyecektir. Anayasadan güç alan Osmanlı Devleti, en sert biçimde İstanbul Konferansı kararlarını reddeder. Birçok devlet, alışmadıkları bu direnişi, İngiltere'nin el altından desteğine bağlar. Ama anayasanın yarattığı iyimserlik ön planda rol oynamışa benzer.

Mithat Paşa sürgünde

25 Ocak 1877'de Batılı devletler birlikte ultimatoma verince, anayasanın öngördüğü Âyan ve Mebusan meclisleri henüz toplanmadığından, Mithat Pa-

---

(8) Anayasanın kabulü ve Meşrutiyet'in ilanına halk ilgisiz kalır. Selanik'teki Amerikan Konsolosuna göre, Hıristiyanlar anayasaya tümüyle güvenmediklerinden olayı önemsemezler. Müslümanlar ise Hıristiyanlara çeşitli haklar tanınmasından bir miktar kaygılanırlar. Anayasa ve parlamento sözcükleri, Ahmet Mithat'ın deyişiyle halka yabancıdır. Anayasanın ilanından kısa bir süre sonra, anayasanın yapıcısı Sadırâzam Mithat Paşa'nın tutuklanıp sürülmesinin tepki uyandırmayışı, ilgisizliğin kanıtıdır.

şa 200 kişilik ‘‘Meşveret’’ i toplar. Meşveret’e 60 Hıristiyan da katılır. Mithat Paşa, İstanbul Konferansı kararlarının kabulünün bağımsızlığın yitirilmesi, reddinin ise büyük devletlerle diplomatik ilişkilerin kesilmesi demek olduğunu üyelere anlatır. Meşveret’in tüm üyeleri, ‘‘ret’’ der.

İstanbul Konferansı dağılır, Avrupa büyükelçileri 20 Ocak 1877’de İstanbul’dan ayrılırlar. Rusya ve Türkiye seferberlik ilan eder. Şubatta Âyan ve Mebusan meclisleri İstanbul’da çalışmalarına başlar. Ama anayasanın yapımcısı Mithat Paşa, anayasanın 113. maddesinin Sultan’a tanıdığı yetkiyle sürgüne gider. Martta Londra Konferansı toplanır.

Büyük devletler yeni bir ultiatom verirler. Önerilerinin devletler denetiminde uygulanmasını isterler. ‘‘Hıristiyan halkların huzuru ve genel barış için en uygun sayacakları önlemleri birlikte alacaklarını’’ bildirirler. Osmanlı Devleti’nin toprak bütünlüğünün savunucusu İngiltere, el altından ikili davranışlarda bulursa da, bu kez Rusya’nın safındadır ve 1856 Paris Antlaşması’nın müdahaleyi yasaklayan 9. maddesi, bu ortak müdahale kararıyla tamamen ortadan kalkmış olur.

Batı devletlerinin Londra protokolünün kabulü yolundaki ortak ultiatomuna karşın anayasa bayramını yaşayan Osmanlı Parlamentosu iyimserdir. Osmanlı Hükümeti, Londra protokolünü ret kararını Mebusan Meclisi’nin onayına sunar; hükümet, onaydan güç alıp, büyük devletlerin artan baskısına ‘‘Parlamento böyle istiyor’’ diye karşı koyar. Rusya’nın Londra protokolünün reddini savaş nedeni sayacağı uyarısına aldırmaz. Saffet Paşa, 9 Nisan 1877’de ‘‘Paris Antlaşması’nı ve insan haklarını hiçe sayan Avrupa’nın bize empoze etmeye çalıştığı vesayeti protesto ediyoruz’’ der.

24 Nisan’da Ruslar, Osmanlı sınırını geçerler. Parlamento, haziran sonuna değin çalışmalarını sürdürür. 71 Müslüman ve 48 Müslüman olmayandan kurulu ilk Mebusan Meclisi, uysal gözüktür. Sultan’ı ve Babıâli’yi doğrudan eleştirmekten kaçınır.

Ama yüksek memurların ve valilerin yolsuzlukları eleştirilir, hükümete bu konularda sorular yöneltilir. Mayıs 1877’de ordu yenilgisi öğrenilince ancak Meclis hükümeti açıklamaya çağırır. 1877 sonbaharında Mebusan Meclisi yeniden seçilir. 64 üyesi Müslüman ve 49’u diğer dinlerden olan yeni meclis, belki de koşullar ağırlaştığından çok daha serttir.

Hükümete güvensizlik

Ocak 1878 sonunda Meclis, hükümete güvensizlik bile bildirir. Ocakta Ruslar, Edirne ve Erzurum'a gelmişlerdir. İngiltere'nin öğüdüyle Babıâli, mütareke ister. Mebusan Meclisi 13 Şubat 1878'de Sultan'ın başkanlığında toplanır. Bir mebus, "Sultan'ın iş işten geçmemiş iken Meclis'e akıl danışması gerekirdi" der ve bunu yapmadığı için "Meclis'in tüm sorumluluğu üzerinden attığını" belirtir. 14 Şubat günü, Mebusan Meclisi, bütçeyi bile görüşmeden Sultan'ın buyruğu ile süresiz dağıtılır. Bu, İngiliz donanmasının İstanbul'a geldiği ve Rusların Çatalca'ya girdiği gündür. Abdülhamit, Meclis'i bir daha toplamaz, ama anayasayı da kaldırmaz. Anayasa metni, XIX. yüzyıl sonlarına değin, resmi hükümet yıllıklarında yayımlanır. Anayasaya göre kurulan Âyan Meclisi'nin yeni üyelerle tamamlanması, 1880'e değin sürer. Türkiye'yi tanıtmak amacıyla yabancı basında yayımlatılan bildiride Safvet Paşa, "Ülkenin temel yasası olması nedeniyle anayasanın varlığını sürdürdüğünü" belirtmeye özen gösterir. Anayasa hem var, hem yoktur.

ŞAİR EŞREF'İN RUHUNA ARMAĞAN

Saltanat erkânına ana, avrat sövermiş
Hak eden getirmiş taşlamalarla dize...
Adı üstünde, devir istibdattı o zaman;
EŞREF dünden daha çok bugün gerekli bize...
1979, Abidin Uyar
Saltanat erkânı: Abdülhamit'in çevresindekiler,
istibdat: baskı rejimi.

Büyük umutlarla başlanan ve bizi Avrupa devletlerinin müdahalelerinden kurtaracağına inanılan ilk anayasa denemesi, çok kısa sürede felaketle sonuçlanır. Rumeli'nin önemli bir bölümü ve bazı Anadolu illeri elimizden çıkar. Avrupa devletlerine müdahale hakkı, en kesin biçimde tanınır. İngiltere bizi koruma yolundaki hizmetlerine karşılık Kıbrıs'ı alır. Bir iki yıl sonra Mısır'ı yutar. Fransa Cezayir ile yetinmez, Tunus'a da sahip çıkar. Düyun-u Umumiye yönetimi ile Avrupalı alacaklılar, başlıca vergi gelirlerine el koyarlardı. Abdülhamit dönemi başlar.

Bir Abdülhamit değerlendirmesi

Günümüzde bile hâlâ ateşli yandaşları ve düşmanları bulunan Sultan Abdülhamit, gelenekçi ve İslamcı görünmekle birlikte, aslında Tanzimat döneminin yetiştirdiği Batılılaşmış Osmanlı prenslerinden biridir. Gençliğinde Pa-

ris ve Londra'ya giden Abdülhamit, Tarabya'daki köşkünde gecelerini Belçikalı tuhafiyeci kız **Flora Cordier** ile geçirir. Gündüzleri İngiliz komşusu şirket müdürü **Thomson** ile sohbet eder. Rum ve Ermeni Galata bankerleriyle dosttur. Borsa oyunlarına ve faizciliğe bayılır. Büyük servetini Avrupa bankalarında biriktirir. Yıldız Sarayı'nda tiyatrolar oynatır, görkemli şöenler düzenler. Şöenlerde yabancı elçilerin yanı sıra, Rum bankacı **Zarifi** ve Ermeni borsa simsarı **Assani** ve "**tatlısu frenkleri**" bulunur.

Tanzimat'ın kozmopolit ortamında yetişmesine ve yaşamasına karşın, Abdülhamit, çağın gerisinde kalmış feodal çevrelere dayanma politikası izler. Aslında Yeni Osmanlılar gibi Abdülhamit de, çöken imparatorluğu ayakta tutabilme ve yaşatabilme çabasındadır. Mithat Paşa ve arkadaşları, anayasa ve Meşrutiyet ile bunun sağlanabileceği inancındadırlar. Daha gerçekçi ve tutarlı bir kişi olan Abdülhamit, bunun bir hayal olduğunu görür. Bir anayasa ile nıyla çöküşün durdurulabilmesi, muska ile hastalık tedavisinden farksızdır. Abdülhamit, "**Hasta Adam**"ın mümkün olduğu kadar ömrünü uzatabilmek için, çağdışı olmakla birlikte, kitleler üzerinde hâlâ etkinliği bulunan Arap, Arnavut, Kürt, Türk vb. kökenli feodal beyleri kazanma politikası izler. Şeyhlere, ağalara, beylere "**paşalık**" unvanları, nişanlar dağıtır. Kürt beylerini "**Hamidiye Alayları**"nın başına getirir. Çocukları için bugünkü Kaba-taş Lisesi'ni bir "**aşiret okulu**" olarak açar. Feodal öğeleri böylece hem okşamış hem de evlatlarını rehin tutmuş olur. Bu feodaller koalisyonunun ideolojisi İslamcılıktır. Abdülhamit panislamizmi, imparatorluk dışındaki İslamları birleştirmeye değil, daha çok imparatorluk içindeki çeşitli İslam topluluklarını bir arada tutmaya yöneliktir. Sultan, Hıristiyan toplulukları ise aralarındaki anlaşmazlıkları körükleyerek, bölerek ve yabancı devlet müdahalelerine fırsat vermemeye çalışarak denetimde tutmayı dener. Dış politikada ustalık gösterir. Tanzimat'ın -hatta Karlofça Antlaşması'ndan beri Osmanlı Devleti'nin- geleneksel İngiltere'ye dayanma dış politikasını değiştirir. 1876-1878 olayları sırasında görür ki, İngiltere'nin "**Türkiye'nin toprak bütünlüğünü koruma**" iddiası, imparatorluğu korumaya yetmez. Üstelik "**koruyucu**" da Kıbrıs, Mısır vb. gibi en lezzetli parçaları yutmaya koyulur. Abdülhamit, emperyalist kurdun koruyuculuğuna gerek kalmayacak bir durum yaratmak için, sınır komşusu devletlerle, özellikle Çarlık Rusyası ile dostluk politikası izler. Osmanlı Ortodokslarını ve Ermenilerini ayaklandırma yolunda en büyük kozlara sahip bulunan çar ile iyi geçinmeyi, dış politikasının temel ilkelerinden biri yapar. Bunda başarılı da olur. 1880'lerden sonra Osmanlı Hıristiyan-

larını kışkırtma işinden Rusya vazgeçer, Ermeni himayeciliğini, eski Osmanlı koruyucusu İngiltere üstlenir.

İngiltere'ye dayalı Rusya düşmanlığı politikasından vazgeçip komşularla iyi geçinme politikasına yöneliş (9), Türkiye'nin 1854 ve 1877 tipi büyük savaşlardan uzak kalmasını sağlar. Otuz yıllık Abdülhamit döneminde savaş yoktur (10). Abdülhamit'ten sonraki acı Balkan ve dünya savaşları hatırlanırsa, bu otuz yıllık barış döneminin Türkiye halkının anılarında derin izler bıraktığı anlaşılır.

Feodallere dayanma, "böl ve yönet" yöntemleri ve usta dış politikası ile çöken imparatorluğun ömrünü bir süre uzatmışa benzeyen Abdülhamit, Batıcı aydınlara karşı baskı politikası izler. Acımasız bir sansür uygular, jurnalciği sistemleştirir. Artık "Yeni Osmanlılar" yerine, Frenklerin deyişiyle "Jöntürkler" diye anılan Batıcı aydınlar, rüşvetle satın alınmaya yanaşmadıkları ölçüde, sürülmek, susmak ya da Avrupa'ya kaçmak zorunda kalırlar. Yahya Kemal şöyle der: "1903'te Türk gencine göre siyasal yaşam neydi? Namık Kemal 'in bırakmış olduğu bir gelenektir: İçeride sürgün, dışarıda kaçak yaşamı. Bu gelenek gitgide Jöntürlük adını almıştır." İstanbul'da ise Jöntürlüğe kısaca "Con" denilir. "Con", başı belada adam demektir. Dışarıdaki tehlikeli kişiler, "Con" dur.

Abdülhamit döneminde gazete ve dergi sayısı çok azalır, tirajlar büyük ölçüde düşer. "Eşitlik, özgürlük, Cumhuriyet, inkılap" gibi sözcükler yasaklanır. Batı klasikleri, başta Shakespeare, Hugo, Voltaire vb. olmak üzere yasak yayınlar arasındadır. Namık Kemal, sakıncalı kişidir. Baskı ve sansür karşısında, ülkedeki Türk yazarları gerçeklerden kaçmaya yönelirler. Yazarların en ilerici bölümünü toplayan Tevfik Fikret 'in yönetimindeki Servet-i Fünun dahi, sanki Türkiye'de yayımlanmayan bir dergidir. Ülkenin siyasal ve toplumsal yaşantısının en önemli sorunlarından uzakta durur. Yazarların despotizme karşı duydukları hoşnutsuzluk giderek büyür. Ancak bu hoşnutsuzluk sessizdir ve yapıtlara pek az yansır. Petrosyan 'a göre, "kötümserlik ve sessizlik" Servet-i Fünun grubunun ruhsal özelliğidir. Halit Ziya

(9) 'Emperyalist koruyuculuklara paydos ve bütün komşularla dostluk' politikasını, en geniş biçimde uygulayan kişi, gerçekçi Atatürk'tür. Abdülhamit de, kendi ölçüleri içinde, gerçekçi bir dış politika izler.

(10) Tek savaş, 1897 Yunan savaşıdır. Askeri alanda kolay kazanılan zafer, diplomasi alanında yitirilir: Sallantıdaki Girit gider.

şöyle der: “Üzerimizdeki kara bulutlardan boğuluyorduk. Yaşamak niye? Ne olabilirdi? İnsan neye karşı bir istek duyabilirdi? Ufukta bir tek sığınma şansı kalmıştı: Mavi gökyüzü, mavi hayaller.”

Döneminin en yetenekli yazarlarının toplandığı Servet-i Fünun’dan söz edince, günümüzde büyük sermayenin çıkardığı ve pek ünlü imzalarla eşcinsellik gibi konularla dolu sanat dergilerini anımsamamak elde değil. Ama tüm kaytarıcılığına karşın, Servet-i Fünun yine de Türk düşün yaşamında bir aşamadır. Abdülhamit, bu edebiyat dergisini de zararlı bulur, “**sakıncalı yayımlar**” listesine alır. Dergi, 1901 yılında kapanır.

Siyasi taşlamanın altın çağı

Avrupa’ya kaçan “**Con**” lar birçok gazete, dergi, broşür yayımlarlar. Abdülhamit’e en sert biçimde çatarlar. O, “**Yeni Yezit**” tir, “**Sarı Akrep**” tir. “**Kızıl Sultan**” dır. Hiciv ve taşlama, Türkiye’de köklü geleneği olan bir daldır. Siyasal hiciv ve taşlama, Abdülhamit sayesinde hayli gelişir. Yurtdışında “**Beberuhi**” ve “**Dolap**” gibi kara-mizah gazeteleri yayımlanır. Dolap, Tanrı’nın şeriatını bırakıp “**Hamit şeriatı**” kuran zındık padişahın ağzından mektuplar yayımlar. Herhalde o sıralarda Eşref de, daireden çıkınca rakı masasında yakın dostlarına keskin hicviyelerini okur ve rahatlar idi...

Jöntürkler, Yeni Osmanlılara göre daha çok sayıdadırlar. Abdülhamit’ten önce ve Abdülhamit döneminde açılan Batı tipi askeri ve sivil okullar, “**Con**” lar için verimli bir kaynak olur. “**Con**” lar fikir yapıları bakımından

da, Yeni Osmanlılardan bir farklılık gösterirler. Örneğin Namık Kemal, **Ali Suavi** ve **Ziya Paşa**’ lar, İslamlağa içtenlikle bağlıdırlar. Namık Kemal, Meşrutiyet’i, şeriatın gereği olarak savunur. “**Con**” lar ise dinin etkisinden hayli uzaklaşmış gözüktürler. Jöntürk liderlerinden Ahmet Rıza, pozitivisttir ve kolaylıkla ateist sayılabilecek bir kişidir. Rakip lider Prens Sabahattin, İngiliz toplumuna

tapar. İngiliz hayranlığına ve üstünlüğüne dayalı bilimsel bir kuram geliştirir. Prense göre, “**bireyci**” ve “**cemaatçi**” adını verdiği iki çeşit toplum vardır. Cemaatçi toplum, Çetin Altan’ın sık sık üzerinde durduğu köylü toplumdur. Kurtuluş köylülükten sıyrılıp bireyci İngiliz aileleri gibi olmakla gerçekleşir: İngiliz okulları, İngiliz öğretmenler Türkiye’ye çağrılacak, İngiliz aileleri ve onların kuracakları çiftlikler vb. eliyle Türkler eğitilecek, “**evrensel, bireyci bir elit**” yetişmesi yoluyla Türkiye kurtulacaktır. Sanmıyorum ki Çetin Altan, Prens Sabahattin’in yazılarıyla pek ilgilenmiş olsun. Belki hiç okumamıştır bile. Ama Çetin Altan’ın bugünkü fikirleriyle Prens Sabahattin çizgisi şaşılacak bir benzerlik gösterir. Ne var ki, 300 yıldan uzun bir süre İngilizler, Hintlileri eğitmişlerdir; okullar, üniversiteler açmışlardır. İngilizce, Hintlilerin “**ulusal**” dili olmuştur. Pek çok İngiliz ailesi Hindistan’a gelmiş, örnek işletmeler kurmuştur. Pek çok Hintli de İngiltere’yi “**ikinci vatan**” yapmıştır. Bugün “**evrensel**” düzeyde on binlerce Hintli aydın, Birleşmiş Milletler’in çeşitli örgütlerinde, Batı üniversitelerinde, her türlü bilimsel kuruluşlarda Batılıları gölgede bırakan parlak çalışmalar yapmaktadır. Ama Hindistan, öküzlerin kutsal sayıldığı ve paryalığın hâlâ yaşadığı bir “**köylü**” toplumdur.

Bu konuda, dinsizliğini saklamayan Abdullah Cevdet, Prens Sabahattin’den de ileri gider. Abdullah Cevdet -Le Bon’un etkisiyle- gerileyişimizin nedenini Türk ırkının bozulmasında arar. Ama Le Bon’un “**melezleşme**” kuramına göre, üstün bir ırkla karışarak ve melezleşerek bozulmayı önlemek ve Türk ırkına canlılık kazandırmak olasıdır. Onun içindir ki, Prens Sabahattin, Avrupa’dan örnek İngiliz ailesi ithalini isterken Abdullah Cevdet, “**damızlık**” ithalini öngörür!

Görülüyor ki, Yeni Osmanlılardan çok daha fazla “**Batılılaşan**” Jöntürkler, yalnız bir anayasa ilanı ile kurtuluşa inanmazlar, toplumu da alaturkalkıktan alafrangalığa sıçratmak için pedagojik ya da biyolojik yöntemler ararlar. Ama ekonomik yöntemleri yok gibidir. Jöntürkler **Sakızlı Ohannes Paşa ile Portakal Mikael Paşa’nın rahle-i tedrisinde açık pazar ekonomisinin erdemlerini okurlar**. Jöntürklerin baş iktisatçısı Maliyeci Cavit Bey’in görüşleri, günümüzün ekonomik çarısı, takunyalı biraderden pek az farklıdır. Beriki tam alaturka, öteki alafranga tiptir ama, ekonomik alanda ikiz kardeşlerdir.

1908 Hareketi ve sonrası

Bu ekonomik düşünce sığılığı içinde Jöntürklerin siyasal programları, Yeni Osmanlıların programından ayrılmaz. İstekleri, Abdülhamit'in dondurduğu 1876 Anayasası'nın buzdolabından çıkarılmasıdır. İttihat ve Terakki programı, **"İnsan haklarının koruyucusu ve uygarlık yolunda ilerlemenin kaynağı olan Meşrutiyet'i geri getirmek"** ten söz eder. Tanzimatçılar gibi Jöntürkler de **"pabuççu muştası"** fikrinden kurtulamazlar. Anayasal meşrutî siyasal düzeni savunan, liberal ve **"demokratik"** bir hareket olduklarından, bu sistemin patronu İngiltere'den destek beklerler. Abdülhamit'i, İngiltere'nin de düşmanı olan Çarlık Rusyası ile dostluk kurmakla suçlarlar. Jöntürklerin Türk, Ermeni, Rum, Arap, Arnavut, Çerkez, Kürt, Yahudi kökenli Osmanlı delegelerden oluşan 1902 tarihli ilk kongresinde, meşrutiyeti ve reformları gerçekleştirme yolunda yabancı devlet desteğine başvurulup vurulmayacağı uzun uzun tartışılır. Prens Sabahattin ve İngiltere'nin desteklediği Ermeniler, **"Menfaati menfaatimize uygun... hür ve demokrat hükümetlerle şimdiden uzlaşma ve sonra ihtilal hareketine geçmek"** tezini savunurlar. Her ne kadar Ahmet Rıza ve yandaşları **"ulusal onur ve namusa aykırı"** saydıkları yabancı desteğine karşı çıkarlarsa da azınlıkta kalırlar. Çoğunluk İngilizcidir. Gelgelelim, bu tartışmalar sürerken İngiltere Kralı ve Çar, Reval'de buluşurlar. Balkanlar'daki genç subaylar, buluşmayı haklı olarak **"İngiltere ve Rusya anlaştı, Makedonya elden gidiyor"** diye yorumlarlar. En güvendikleri aydınların **"anayasa geri gelirse vatan kurtulur"** görüşünü savunduğunu bilen genç subaylar, Meşrutiyet'in ilanını sağlamak üzere Makedonya'da ayaklanırlar, dağlara çıkarlar. Abdülhamit, anayasayı yürürlüğe koymak zorunda kalır. **İngiltere Sefareti Baştercümanı Fitzmaurice'** in **"çılgınlık derecesinde İngiliz dostu"** dediği Kıbrıslı Kâmil Paşa, sadrazam olur. Jöntürk Ali Kemal, **"Kâmil Paşa'nın sadaret arabasıyla birlikte, İngiliz dostluğu Bâbîâli'ye girdi"** diye yazar.

1908 Hareketi'ni gerçekleştiren İttihat ve Terakki Partisi, gücünü Makedonya'daki genç subaylardan alır. Makedonya, Abdülhamit döneminde tam bir terör merkezidir. 12 Eylül öncesi terör, Makedonya terörü yanında ufak kalır. Bulgar, Rum, Arnavut vb. çeteler kıyasıyla bir mücadele sürdürürler. Bu hareketleri bastırmakla görevli Türk subayları da, ufak birliklerin başında gerilla savaşçılığını, komiteciliği ve çeteciliği öğrenirler. Hukukçu oldukları için değil, Makedonya'yı yitirmekten korktukları için anayasacıdırlar. Bu nedenle İstanbul'da yönetici siyasal güç durumuna geldikleri halde, komitecilik

ve terör yöntemlerinden arınamazlar. Güvendikleri İngiltere, bekledikleri desteği getirmez. İngilizci Kâmil Paşa, sadareten düşürülünce, İngiltere olumsuz tutum takınır. Esasen İngiliz politikası, Almanya büyük bir emperyalist güç durumuna geldiğinden beri, Rusya ile ittifaka yönelir. Rus-İngiliz ittifakı, **“hasta adamın mirasının paylaşılması”** anlamındadır. bu konjonktürde Anadolu’da ve Balkanlar’da ayaklanmalar patlar. İçeride 31 Mart olayları olur. Balkan Savaşları bunu izler ve sonra Dünya Harbi gelir. Kısaca, anayasa düzenini oturtmaya elverişli bir ortam yoktur ve anayasa lafta kalır. Başka deyişle Jöntürkler, otuz küsur yıl **“Anayasa bizi kurtaracak”** hayaliyle yaşarlar ve iktidara gelir gelmez de anayasayı unutmak durumunda kalırlar!

Mütareke aydınları (23 Kasım 2000/Cumhuriyet Gazetesi)

Dünya Savaşı’ndan Türkiye tükenmiş olarak çıkar. Emperyalist İngiltere, Türkiye’yi ortadan kaldırmak kararındadır. Ama yine de İngiltere’den ve **“Avrupa Ailesi”** nden medet umulur. Damat Ferit, 1919 yılında bizi yenen devletlere sunduğu muhtıradaki, **“Biz Avrupalıyız, Avrupa elimizden tutmalı”** der:

“Yirmi beş yıldan kısa bir zaman zarfında Türkiye, Avrupa milletler ailesine alınmıştır. Bu yolla sağladıkları parlak durumu hâlâ anımsayan Türkler, Batı’nın büyük devletlerinin yardımıyla ileri hareketlerine devam etmeyi istemektedir.”

Yalnız Damat Ferit mi, Kurtuluş Savaşı’nın önde gelen kişileri bile, İngilizlere kapılanma yoluyla durumu kurtarma çareleri ararlar. Refet Paşa, Ali Fuat Paşa, Rıza Nur, Dışişleri Bakanı Bekir Sami, İngiliz temsilcilerine **“Bizimle uzlaşırsanız, bolşeviklere karşı bekçiliğinizi yaparız”** anlamına gelen kişisel öneriler yaparlar. İngiltere’den umudunu kesen İstanbul aydınları ise, Amerika himayesine girerek vatani kurtarmayı umarlar. İsmet Paşa, Amerikan mandasının tek alternatif olduğuna Atatürk’ü inandırmak için Ankara’ya gider ve geri döner.

Bir Atatürk değerlendirmesi

Tek alternatif kendine, Anadolu halkına güvenmektir. Atatürk bu güveninde yanılmaz ve karşımızda Yunanlılar, Ermeniler gözüксе de, gerçekte Avrupa emperyalizmine karşı verilen bir kurtuluş savaşından sonra ülkenin

bağımsızlığını elde eder. Yeni Türkiye'nin artık koruyucuya ihtiyacı yoktur. **"Kendine güvenmekten vazgeçiliyorsa, başkalarına güveniliyor demektir"** sözleriyle Osmanlı yöneticilerini eleştiren Atatürk, uzaklarda koruyucu amcalar aramak yerine, tüm komşularıyla güvenli ilişkiler kurmaya özen gösterir. 1925, 1929 ve 1935 anlaşmalarıyla, kuzeydeki büyük komşu ile diplomatik alanda sıkı bir işbirliği kurar.

1929 protokolü ile iki devlet, birbirlerinin onayı olmadan çevre devletleriyle siyasal amaçlı görüşmeler bile yapmayacaklarını kabul ederler. **Mussolini**, Türk Dışişleri Bakanı Aras 'a, Rusya ile ittifak yapacağını söyler. İtalyan diktatörü, Türkiye izin vermezse, Sovyetler'le ittifak görüşmesi bile yapamayacağını öğrenince pek şaşırır.

Atatürk, faşizm tehlikesi artınca, Sovyetler Birliği-Türkiye-İngiltere ve Fransa arasında yakın işbirliği kurulmasını çok ister.

Ama daha 1925'lerden beri İngiltere'nin tutumu, **"benimle dost olmak için, komşularınla dostluğu bırakman gerek"** biçimindedir. İngiltere'nin yayımladığı diplomatik belgelerden 20 Haziran 1934 tarihli ve **Percy Lorrain** imzalı olanı çok ilginçtir: Atatürk sabaha kadar süren poker oyunundan sonra, Elçi Percy Lorrain'e gitmemesini söyler. Elçi'ye şöyle der:

*Türkiye büyük ülke değil, zengin değil, nüfusu az. Ama her saldırganı püskürtecek güçtedir. İngilizlerle dostluk ve işbirliği istiyoruz. Elçi, Rusya ile dostluğu bırakırsanız, işbirliği yapılabilir anlamına gelen bir karşılık vermeye kalkışınca, Atatürk elini kaldırır ve Sir Percy Lorrain'in sözünü sertçe keser:

*Eğer görüşünüz buysa, konuşmayı sürdürmeye gerek yok. Atatürk daha sonraki yıllarda da, artan faşist tehlikeye karşı dörtlü işbirliği yollarını araştırır.

İngiltere ile Akdeniz, Sovyetler Birliği ile Karadeniz paktlarını imzalamaya hazırdır. Türkiye ile, kuzey komşusuna düşman olmak koşuluyla anlaşmak isteyen İngiltere, bu paktları engeller ve Türkiye, bağlantısız politikasını sürdürür (11).

Bu bağlantısız politika sayesinde, koruyuculara ve pabuççu muştalarına muhtaç kalmayan Türkiye, kendi yolunu kendi çizer, kendi aklıyla düşünmeyi ve karar almayı öğrenir. Cumhuriyetin ilk günlerinde, bu yol daha tam çizilmiş değildir.

Genç cumhuriyet halkçıdır, milliyetçidir, laikdir. Fakat ekonomik sistem ve bu ekonomik sistemle bağlantılı olarak siyasal sistem, henüz kesinlikle seçilmiş değildir. Lozan Antlaşması, beş yıl süreyle gümrük tarifelerini değiştirmemizi yasaklar. Para basma hakkı, yabancı banka elindedir.

Yabancı imtiyazlı şirketler, ek bir anlaşmayla varlıklarını sürdürürler. 1929 Dünya Bunalımı ile Türkiye, ekonomik yolunu çizme durumunda kalır. Daha 1928 yılında tarımda başlayan Dünya Bunalımı, tarımsal ürünlerin iç ve dış pazarını daraltır, fiyatlar düşer, ekim alanları azalır, köylü sefaleti büyük ölçülere ulaşır. Buğday fiyatları o kadar düşüktür ki, köylünün ürün satışından sağladığı para tohumluk almasına bile yetmez. Köylü borçlanması artar, tefeci faizi yüzde 100'ün üstüne fırlar. Türk parasının değeri hızla düşer. Altın para ile Osmanlı borçlarının ödenmesi zorlaşır.

Yönetim, perakende önlemlerle bunalıma çareler arar. Paranın düşüşünü önlemek üzere ünlü Türk Parasını Koruma Yasası çıkarılır. Merkez Bankası kurulur, para basma tekeli yabancı bankadan alınır. Bütçe denk tutulur. İthalat iyice kısılarak dış ticarete fazla sağlanır.

---

(11) Atatürk ölür ölmez bu politika değişir. 1939 İngiltere ve Fransa ittifakı ile Ankara'nın komşularla dostluk politikası sona erer. Balkan Paktı dağılır. Ankara'ya gelen Fransız genelkurmayı, Anadolu'daki üslerden Bakû petrollerini bombalama planları hazırlar. Churchill, donanmasına gerektiğinde Karadeniz'e mutlaka egemen olma buyruğu verir. İhtiyar kurt, 1943 başında Kazablanka'da Türkiye'nin, İngiltere'nin 'geleneksel nüfuz alanı içinde olduğunu' Roosevelt'e kabul ettirir: "Çin senin, Türkiye benim" der. Kazablanka anlaşması gereği, Türkiye'ye Amerikan yardımı, hatta birkaç çuval buğday bağışı bile İngiltere eliyle yapılır. İngiltere koruyuculuğu 1947 yılına değin sürer. O tarihte ağır ekonomik bunalım geçiren İngiltere, yükümlülüklerini Amerika'ya devreder. 1939 ittifakı, içinde yaşadığımız dönemin başlangıç noktasıdır. Atatürk'ün Dışişleri Bakanı Aras, 16 Mart 1971 tarihli Milliyet'te, "İngiltere ile ittifakın gereğini, yararını ve kimlere karşı olduğunu hâlâ anlamış değilim. Zararı ise meydandaydı" der.

Bu sert deflasyonist politika sonucu Türk parasının değeri korunur. Zira paranın sağlamlığı bağımsızlığın gereği sayılır.

Bu perakende önlemlerin yanı sıra ekonomik bunalıma asıl çözüm siyasal planda aranır. **Fethi Okyar**'ın etkisiyle çok partili yaşama geçilir. Daha önce de **Karabekir** ve arkadaşları, 1924'te Terakkiperver Parti'yi kurmuşlardı. Fakat bu, Atatürk'e karşı girişilmiş bir hareketti, istenmeyen bir şeydi. Şimdi Atatürk'ün isteğiyle ve direktifiyle Serbest Parti kurulur.

Devrimcilik ve devletçilik (24 Kasım 2000)

Fethi Bey, Atatürk'ün yakın arkadaşı olmakla birlikte, ekonomik alanda **Sakızlı Ohannes** ve **Portakal Mikael** paşalar ekolündendir. Yabancı sermayeyi ve serbest pazar ekonomisini savunur. Ağır özverilerle demiryolu yapımını ve devlet tekellerini eleştirir. 1928'de Paris Büyükelçisiyken, Osmanlı borçlarının altın parayla ödenmesi anlaşmasını imzalar. Bunalım nedeniyle borç ödemesi durdurulunca, altında imzası bulunan anlaşmaya uyulmamasını, büyükelçimiz onuruyla bağdaştıramaz, Paris'e dönmeyi reddeder ve Atatürk'ün onayı ile Serbest Parti'nin başına geçer. Osmanlı borçlarına bağlı bu parti liderini Avrupa çok iyi karşılar. Avrupa basını, Fethi Bey iktidara gelirse alacağı ilk önlemin Osmanlı borçlarını ödeme ve yabancı sermayeye geniş olanaklar tanımak olacağını sevinçle yazar. İçeride de tüccar ve arazi sahiplerinin yanı sıra, ağır sıkıntılar içindeki köylüler ve işçiler, yeni partiye bir kurtuluş umudu olarak sarılırlar. Laiklik uygulamalarından ve devrimlerinden hoşnut olmayan klerikal çevreler de geriye dönüş umuduna kapılırlar.

Bu çok partili yaşam, üç ay sürer. Atatürk, ekonomik bunalıma partileri çoğaltmanın çözüm olmadığını üç ay içinde anlar. Üstelik çok partili yaşam, yabancı sermaye ve kapitülasyonlar döneminin canlanması ve Menemen olaylarının da doğruladığı üzere, devrimlerin elden gitmesi tehlikesini apaçık gözler önüne serer. Çok partili yaşamdan, Kasım 1930'da vazgeçilir.

Bunalıma ve halkın hoşnutsuzluğuna karşı daha köklü çareler aranır. Atatürk, çare bulma amacıyla, 1931 yılı başında yüksek memurlar ve aydınlardan kalabalık bir kurulla iki ay süreli bir yurt gezisine çıkar. Başta Atatürk, kurul üyeleri her çeşit halk ile konuşurlar. Dertler dinlenir, notlar alınır, önlemler tartışılır.

Atatürk ve Türkiye, yeni bir yol arayışı içindedir: Özel girişimcilikten kuşku duyulmaya başlanır. Atatürk'ün görüşlerini yansıtmaya özen gösteren

Celal Bayar' in daha sonraki konuşmaları, bu kuşkuları dile getirir. Rejimin iktisatçısı Bayar'a göre, özel sermaye ile milletin refaha ulaşması, en az 200 yıl daha beklemeyi gerektirir. Bayar, işbirlikçilik ve sahtecilikle suçladığı özel sermayeyi üç grupta toplar:

- Milli ekonomi gereklerine aldırmaksızın, devletin yüksek himaye tedbirlerini kişisel gündelik çıkarları için sömürenler.

- Fabrika kurmadan, kurma izni alıp spekülasyon amacıyla bu izni sermaye gibi ellerinde tutanlar.

- Belli alanlara yerleşmeyi salt kendi açılardan kârlı gören yabancı sermayeye paravanlık edenler.

Demek ki, İzmir İktisat Kongresi'nde baş tacı edilen **"milli"** sermaye, yabancı sermayenin paravanı diye artık en ağır biçimde suçlanmaktadır. Milliyetçi rejim için, bu bağışlanmaz bir suçtur. Atatürk, daha yurt gezisi sırasında yeni düşüncelerini açıklamaya başlar: 27 Ocak 1931'de, İzmir Parti İl Kongresi'nde, **"Ekonomik alanda istediğimiz ölçüde başarılı olmadık"** der ve **"halkımızın yaradılıştan devletçi olduğunu"** söyler. Gerçi devletçilik deyimini daha önce kullanan **İnönü'** dür. İnönü, demiryolu politikasına yöneltilen ağır eleştirilere karşı, 1930'da **"ılımlı devletçilik"** ten söz eder. Ama **"ılımlı devletçilik"** ile **"yaradılıştan devletçilik"** arasındaki mesafe büyüktür.

Yurt gezisini tamamlayan Atatürk, yeni program üzerinde çalışmaya başlar. Mart 1931'de Meclis feshedilir, seçimler yenilenir. Sembolik bile kalsa, işçi ve köylü milletvekilleri, CHP listesinden ilk kez Meclis'e girer. Birkaç gün sonra Parti Kongresi toplanır. Devletçilik ve Devrimcilik ilkeleri parti programına alınır. 1927 Parti Kongresi'nde Cumhuriyetçilik, Halkçılık, Milliyetçilik ve Laiklik ilkeleri programda yer almıştı. 1931'de Devletçilik ve Devrimcilik ile ilkeler altıya çıkar, parti kadrolarının yenilenmesi ve gençleştirilmesi kararlaştırılır. 1932'de açılmasına başlanan Halkevleri, devrimci siyasal kadrolar yetiştirmeyi amaçlar, Köy Enstitüleri ile sonuçlanacak olan eğitim hamleleriyle de devrimci köy liderleri meydana getirmeye çalışılır.

Ataerkil bir anlayışla da olsa, işçilerle ilgilenilir, iş yasası hazırlanır. Halkçılık ilkesini derinleştirme yolunda bir eğilim vardır.

Devrimcilik ile birlikte düşünülen devletçilik ise, sanayide bir devlet müdahaleciliğinden ibaret kalmaz. Bu iki ilke, tüm ekonomiyi içine alan, toplum yaşamını ve hatta siyasal rejimi kapsayan devlet programı ve doktrini olarak gelişir:

- 1936 parti programı, **“normal sermayenin tek kaynağı, ulusal emektir”** der. Yabancı sermayeden artık bir yarar beklenmez. Yabancı şirketler devletleştirilir. Yabancı sermaye elindeki Zonguldak kömür ocakları millileştirilir. Üretim kısa sürede bir kat artarak 3 milyon tona çıkar⁽¹²⁾.

- Özel girişimin öncülüğünde kalkınma olmayacağına inanılır. Ekonomi Bakanı Bayar, **“En az 200 sene beklemeye niyetimiz yok”** der. İlk beş yıllık plan, özel girişime bir ağırlık tanımaz. 24 Nisan 1981 tarihli Tercüman'daki açıklamasına göre, Bayar ikinci planı, ölüm döşeğindeyken Atatürk'e sunar. Birlikte incelerler. Atatürk planı yetersiz bulur.

En kısa sürede temel sanayilerin kurulmasını sağlayacak kapsamlı bir plan hazırlanmasını ister. Memleketin tüm kaynaklarının hızla seferber edilmesi direktifini verir. Eğilim, kapitalizmden uzaklaşma doğrultusundadır.

- Devletçilik, sanayi ile sınırlı kalmaz. Tarımı ve tüm ekonomiyi kapsar: Özel ormanların devletleştirilmesi, çok sayıda devlet çiftliği kurulması, devlet tarım makineleri istasyonlarının açılması, kooperatifçiliğin yaygınlaştırılması, Toprak Yasası ve Köy Enstitüleri vb. tarımda devletçi ve devrimci yöntemlerle köklü bir ekonomik ve toplumsal yapı değişikliğini amaçlar, ağalık ve tefecilik düzeninin tasfiyesini öngörür.

- Ekonomik ve toplumsal eylem programı siyasal rejimi de kapsar, zira 6 ilke, İsmet Paşa ve 153 arkadaşının önerisiyle 1937'de Anayasaya alınır. Parti programı, devlet programı yapılır. Görüşmelerde İçişleri Bakanı rejimin toplumsal yönelişini açıklar.

“- Bizim halkçılığımız, halka doğru, halk için değil, halk tarafından ve halkla birlikte sistemidir.”

---

(12) Kırk küsur yıl sonra, taşkömürü üretimi hâlâ 4 milyon ton ile yerinde sayar.

Meclis'te sorarlar:

“- Devletçiliğe karşı parti kurulabilecek mi?”

Anayasa Komisyonu Başkanı açıklar:

“- Anayasa'ya aykırı herhangi hareket nasıl bir suç ise, 6 ilkeye aykırılık da aynı biçimde suç sayılır.”

Demek ki, artık iktidar partisinin sağında, özel girişimciliği savunan parti kurulamayacaktır.

‘Küçük Amerika oluyoruz’ (25 Kasım 2000)

Parti sözcülerinden Muhittin Baha Pars , 6 ilkenin Anayasa'ya geçiriliş nedenini belirtir:

“- Diyebilirsiniz ki, madem parti programında vardır, buna ne gerek var? Parti programına koymakla, bütün millet o partiye girmeye davet edilmiş değildir. O (millet), bugüne kadar başka partilerin kurulmasına izin vermiş değildir. Fakat dünyaya baktık ki, artık bu partiler, bu Türk milletini dahi batırabilir. Anayasa'ya koymakla, memleketimizin sonsuz dek yaşaması için, bu ilkeleri esas saydığımızı evlatlarımıza da ilan etmiş olduk. Yarın bir hükümet kurulur, 10 yıl, 20 yıl sonra bir Meclis gelir de Anayasa'nın bu maddelerine dokunmak isterse, içlerinden bazıları, sen ne yapıyorsun, Atatürk'ün koyduğu bu ilkeleri sen nasıl bozabilirsin diyebilir ve millet, ne yapıyorlar, Atatürk'ün koyduğu ilkeleri nasıl bozuyorlar, diyebilir. Ben, bu maddelerle Türk'ün ve geleceğin sigorta edilmiş olduğunu görüyorum.”

Görüldüğü üzere, 1931 yılına değin süren bir arayış döneminden sonra laik, milliyetçi ve halkçı cumhuriyetin çağdaş uygarlığa bir an önce ulaşmak için geliştirdiği ve Anayasa'ya geçirerek süreklilik kazandırdığı devrimcilik, devletçilik ve sağcı, sermayeci siyasete izin vermeyen devrimci demokrasi ilkeleri bir bütün meydana getirir ve bir devlet doktrini olmaya yönelir. Askeri bloklar dışında bağlantısız dış politika, bu modeli tamamlar. Prof. **Duverger**, dünya bunalımı koşullarında bir mazlum ülkeye ilerleme ve çağdaşlaşma yolunu açabilmek için Atatürk Türkiye'si'nin zaman içinde oluşturduğu bu devrimci demokrasi modelini, tüm mazlum ülkelere örnek gösterir.

Son dönem

Birçok mazlum ülke, başta Cezayir, bu modeli örnek alır. Ne var ki, Atatürk ölür ölmez modelden ilk vazgeçen Türkiye olur. 1939 İngiltere ittifakı ile Türkiye, dış politikada yörünge değiştirir. Komşularıyla iyi giden ilişkilerini bozar ve Anglosakson şemsiyesi altına girer. Böylece yüz yıl önceki 1839 politikalarına dönmüş olur. **“Beni koru, beni güçlendir, beni borçlandır”** biçimindeki dış politika bir anayasaya değişikliğine gerek kalmadan, 1937 yılında devrimci ve devletçi demokrasinin geleceğini sigorta etmek için Anayasa’ya geçirilen temel ilkeleri tebdil, tağyir ve ilga eder. Sam Amca’nın desteğini daha kolay sağlamak kaygısıyla, iktidar partisi de programındaki ilkeleri yadsır ve amacı bu ilkeleri tebdil, tağyir ve ilga olan siyasal kuruluşlarla birlikte **“Küçük Amerika”** olma yolculuğu başlar. Ben, **“Küçük Amerika”** deyişinin patentini son günlere değin Celal Bayar’ a ait sanırdım. **Bedii Faik**’ in yazısından öğreniyorum ki, patent, İnönü’nün Bayındırlık Bakanı **Nihat Erim**’ e aitmiş. **“Demiryollarını at, karayollarına yat”** biçimindeki, bize pek pahalıya mal olduğunu yeni yeni anlamaya bağladığımız politikayı başlatan bakanımız, Amerikan malı hurda karayolu yapım makineleri gelince coşmuş ve **“Küçük Amerika oluyoruz”** demiş...

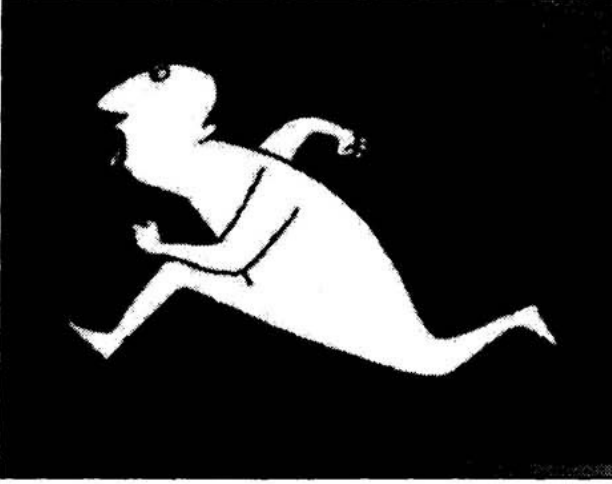
“Küçük Amerika” yolculuğu, parlak gözükten bir başlangıçtan sonra, çıkmaz yollara sürüklenir. Ama Atatürk’ten kalma 1924 Anayasası suçlu sayılır. Büyük umutlarla 1961 Anayasası yürürlüğe konulur. Giderek 1961 Anayasası da 1924 Anayasası’nın durumuna düşer. Umutlar, yeni bir anayasaya bağlanır. Dönmedolap döner ve Türkiye aydını yeni dönemin bir an önce gelmesini sabırsızlıkla bekler. Dış yardımcı amcaların **“iki yıldan kısa süreli takvim”** biçimindeki **“beklenti”** lerini, Avrupa ailesinden sayılışımızın kanıtı diye değerlendirir. **“Pabuççu muştası”**, zaman zaman suret-i haktan görünmeye çalışılırsa da, özlenir ve aranır.

Aksilik şurda ki, Batı’nın **“başka alternatif yok”** diye sunulan ekonomik reçetesi, siyasal reçetesiyle pek az çakışır. Olayların çabucak doğruladığı üzere, bu ekonomik modelin siyasal üstyapısı bellidir, ortadadır. İster Amerikan, ister Avrupai tip anayasal giysi giydiriniz, çarpık ekonomik gövde, giysiye biçimini verecektir. Yabancı banker dergilerinde **“yılın adamı”** seçilen ekonomik çar, **“başka alternatif yok”** derken, 1980 öncesi **“vur patlasın, çal oynasın”** ekonomilerine bir daha dönülemeyeceğini belirtmek istiyorsa, haklıdır. Borçlan borçlanabildiğin kadar dönemi, geri gelmemek

üzere kapanmıştır. Şimdi üstelik “vur patlasın” günlerinden miras borçları ödeme dönemidir. 1929 Bunalımından daha az ciddi olmayan uzun süreli bir bunalım içinde bulunan Batı, her zamankinden acımasızdır. Sundukları ekonomik model, “yatırımsız, üretimsiz ihracatı arttırma”, yani yoksullaşma modelidir.

Ekonomik ve toplumsal altyapısı her alanda çok yetersiz olan ve işsizlerin sayısı çığ gibi büyüyen bir ülkede Batı ekonomik modeli, bitkisel yaşamı içeren “Ölme de sürün” biçiminde bir çaresizlik modelidir. Biz bu modelin ufak tefek farklarla bir benzerini Cumhuriyetten önce yaşadık. O günler, insanların savaşımlardan, hastalıklardan kolayca öldükleri, nüfusun artmadığı bir dönemdi. Yılda milyonun üstünde artan günümüz Türkiye’inde işsiz sayısı, yakın bir gelecekte on milyonlara ulaşma yolundadır. Bu koşulların getireceği siyasal sistem bellidir. Tanrı yapımı anayasalar bile, “Ölme de sürün” ekonomik modelinin siyasal yazgısını değiştiremez.

Çözümün, “az yatırım değil, aşırı yatırım” ve yıllık yüzde 10’ların üstünde kalkınma hızı sağlamak olduğu açıktır. Açıktır ama, bu, ulaşılması pek

güç ve alışmadığımız ölçüde özveri, inat, disiplin ve plan isteyen bir uğraştır. Ancak eşit koşullarda dayanılabilecek büyük dengesizliklere, yokluklara uzun süre katlanmayı ve emperyalist sabotajlara göğüs germeyi gerektiren çetin bir ekonomik savaştır. Bu ekonomik kurtuluş savaşı, bürokrat kadroların başarabileceği bir iş değildir. Günümüzde bir ekonomik kurtuluş savaşı, halkın tüm enerjisi ve yaratma şevki seferber edilmeden kazanılamaz. Halkın en geniş biçimde iktidara katıldığı ve iktidarı sahiplendiği Türkiye’ye özgü devrimci demokrasi modellerini yaşama geçirmek zorundayız. Yüz elli yıldır sırtımıza geçirmeye çalıştığımız Batı tipi siyasal giysi modellerinin ekonomik gövdeye eğreti düştüğü, döküldüğü ortadadır. Ancak Atatürk döneminde Türkiye, 1931-1938 yılları arasında kendine özgü ekonomik ve siyasal modeli geliştirme yolunda bir çaba göster-

miştir. Ve bu dönem çok kısa sürmüş, Atatürk gidince dönmedolap eskisi gibi dönmeye başlamıştır.

“**Makûs talih**” i yenebilecek miyiz? İyimserlik edebiyatı yapmaya gerek yok. Koşullar, zoraki bir iyimserliğe bile pek elverişli değil. Toplumda çok az etkinliği olan Türkiye aydını, büyük çoğunluğuyla, dönmedolap hayalciliğinden vazgeçemiyor. Hatırlayınız 12 Mart günlerini... Türkiye aydını, büyük çoğunluğuyla, demagojiden başka sermayesi olmayan “**umut otobüsü**” ne doluştu. Umut otobüsünün koalisyon ortağı İslamcı demagojiyi övdü. Atatürkçü-İslamcı sentezler hayal etti. Umut otobüsünün yoldan çıktığı çoktan belli olduğu halde, yolculuğu sürdürmekte direndi. İç ve dış sermayenin planladığı, “**Mafia**” destekli iktidar kombinezonlarını, faşizme karşı kazanılmış demokratik meydan savaşları diye alkışladı. Bu büyük kaytarıcılık günümüzde de sürüyor. Avrupa Konseyleri, parlamentoları ve sosyal demokratlarının şemsiyeleri altında, Tanzimat günlerinden beri meslek edinilen “Avrupalılık” davası yürütülüyor...

Bir dönmedolap ki, dön baba dön.. **Eşref** yaşasa, bu son dönem için kim bilir neler yazardı?